

55752

21

С. И. Л. Е. Л.

Всероссийскому Почтови

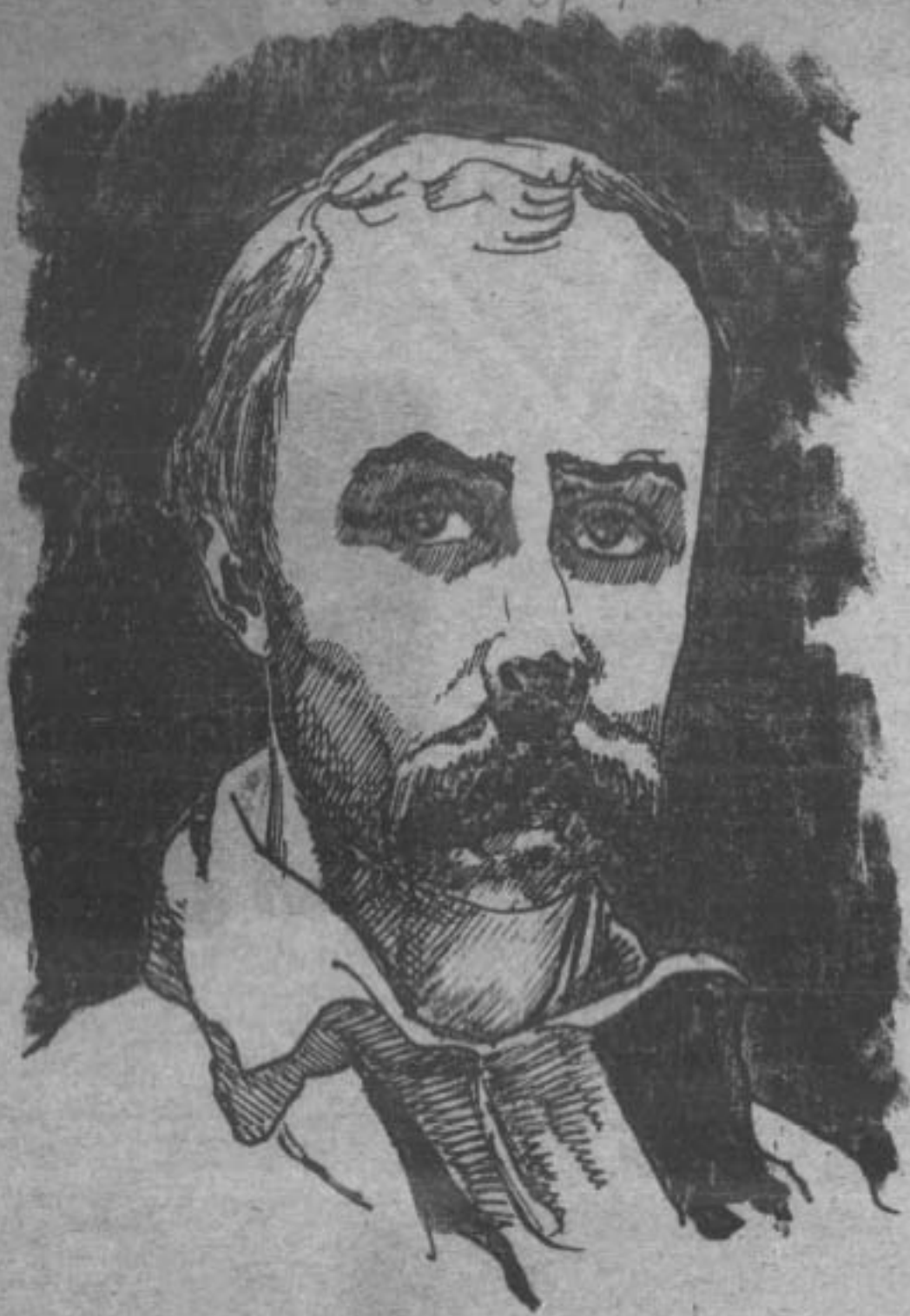
1814 * 1861

1926

ч. 4.

Прага.

U 8186/1926 M

21.8686/1926/4

"СПУДЕЙ"

- неперіодичний орган Академічної Громади Студентів Українського Педагогічного Інституту ім. М. Драгоманова у Празі.

Ридає: Академічна Громада Студ. Укр. Педаг. Інст. ім. М. Драгоманова.

Редагує колегія.
Відповідальний редактор - В. Гомзин.

/На правах рукопису/

Ієсонід Білоцький.

Поетична еволюція найголовніших образів
та ідей Т. Шевченка.

В низці поетичних образів Т. Шевченка найголовніше місце займає образ жінки у всіх ремінісценціях її виявлення від перших моментів його творчості аж до останніх. Від року 1838 аж до р. 1861 майже в кожному творі Т. Шевченка що найменше згадає отих жінок, отих дівчаток "ненагодованих і голих", до "неначе ті ягнята ідуть задріпані дівчата, а дід, сердешний інвалід, за ними гнеться, шкандибає, мов у кошару заганає чужу худобу"...

Серед цих ремінісценцій жіночих постатей найголовніше місце у творчості поета займає образ матері:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим.
Буває иноді: дивлюся,
Дивуюсь дивом, і печаль
Охватить душу, стане жаль
Мені її, і закурися
І перед нею помолюся,
Мов перед образом святим
Тієї матері святої
Що в мир наш Бога принесла.

Усім еством своїм жертвує вона для своєї дитини, в якій бачить усе своє щастя. Але "літа минають, потроху діти виростають, і вирости, розійшлись на заробітки, в москалі. А ти осталася, небого, і не осталося нікого з тобою дома? Стара, в холоді, голоді, хвора в холодній молитесь оселі за їх, за діточок..."

А ось другий образ матері:

А ти,
Великомученице?
Села
Минаєш, плачучи в ночі,
І полем - степом ідучи,
Свого ти сина закриваєш
Ео й пташка иноді пізнає
І зашебече: "Он байстря
Несе покритка на сазар!"
Безталанная! Де ділась
Краса твоя тая,

Що всі люди дивувались?
 Пропала, немає!...
 Все дитиночка забрала
 І вигнала з хати;
 І вийшла ти за царину,
 З хреста ніби знята.
 Старці тебе цураються
 Неначе прокази,
 А воно таке маленьке,
 Воно ще й не лазить.
 І коли то воно буде
 Гратись, і промовить
 Слово "мамо", - велике,
 Найкраще слово!
 Ти зрадієш, і розкажеш
 Дитині правдиво
 Про панича лукавого,
 І будеш щаслива...
 Та не довго, бо не дійде
 До зросту дитина,
 Піде собі сліпця водить,
 А тебе цюкне
 Каліком на розпутьті,
 Щоб собак дражила,
 Та ще й вилає - за те, бач,
 Що на світ родила,
 І за те ще, що так тяжко
 Дитину любила...
 І любитимеш, небого,
 Поки не загинеш
 На морозі, межі псами
 Де небудь під тьмом!...

Так статично змальовує поет два образи, дві
 ремінісценції матері в тодішніх умовах українсько-
 го життя. Образ матері вдови й образ матері покри-
тки. Останній образ у більшості творів поета є
 вдовівна; далі, поет яскравими фарбами змальовує
 сина покртки - безбатченка, бідного наймита й
 доньку покртки та її долю. Навколо цих чотирьох
 постатей переважно концентрується творча увага по-
 ета, розвивається поетична символізація його осо-
 бистих переживань та його соціальних і національ-
 них ідей.

Що причинилося до того, що поет ці образи
 так ніжно й так послідовно сповиває своїми поетич-
 ними рефлексіями, підіймає їх до символів, як сво-
 їх найінтимніших переживань, так і своїх найглибших
 ідей та ідеалів.

Причин цих дуже багато.

Перша і найголовіша причина - його особисте життя. Перше кохання поета "ще за часів раннього дитинства, приязнь до чорнявої й кучерявої ревесниці - вдовівни Оксаночки". Найкращий поетичний споми про це в його поезії - "Мені тринадцятий минуло".

Потім їх розв'язали:

... малymi розійшлись,
Та вже й не сходились ніколи.

Поет - кріпак "козачком" мусів виїхати з паном до Вільни. Цей момент перешкоди за часів кріпацтва до шлюбу й розлуки двох закоханих поет дуже часто оспівує у своїх найбільших творах, "Варнак"-повість, "Варнак" - поема, "Не спалеса а ніч як море", й інші/. Особисті моменти розлуки поета ми відчуваємо з перших хвиль його поетичної творчості /Причинна, Тополя/, особливо це ми відчуваємо у його найбільш автобіографічній поемі "Черниця - Марьяна". А найбільше особистих переживань поета у присвяті до поемі Черниця Марьяна, опублікованій П.Зайцевим 1914 р.^{1/} і М.Новицьким^{2/} під заголовком: "Оксані К...ко."

Оксані К...ко.

На пам'ять того, що давно минуло.

Вітер в гаї нагинає
Лозу і тополь,
Лама дуба, котить полем
Перекотиполе.
Так і доля: того лама
Того нагинає,
Мене котить, а де спинить
І сама не знає!

У якому краю мене заховають?
Де я прихилися, на віки засну?
Коли нема вастя, нема талану, -
Нема кого й кинуть, ніхто не згадає,
Не скаже хоч на сміх: "Нехай спочиває!
Тільки й його долі, що рано заснув!"...
Чи правда, Оксано, чува чорнобрива,
І ти не згадаєш таго секрету,

1/а/ "Вестник Європи", р.1914, ч.2; б/ "Оксана. Перше кохання Шевченка". Київ 1918 р.

2/ Поема Т.Шевченка "Марьяна Черниця" Зап.Устоп.Січ. Від. Всеукр.Акад.Наук, ки. I, 1924 р.ср. 19-35.

Що в сірій свитині, бувало, -часливий,
Як побачить диво - твою красоту;
Кого ти без мови, без слова навчила
Очима, душою, серцем розмовлять,
З ким ти усміхалась, плакала, журилась,
Кому ти любила Петруся співать?
І ти не згадаєш... Оксано! Оксано!
А я й досі плачу і досі журюсь.
Виливаю сльози на мор Марьяну -
На тебе дивлюся, за тебе молюсь.
Згадай же, Оксано, чужа чорнобрива,
І сестру Марьяну рясом уквітчай,
Часом на Петруся усміхнись, часлива
І хоч так, як жарту, колишнє згадай.
СПБ. Ноября 22.1841.

І згадуючи любі хвилини далекого минулого
частя, мусів "з німими стінами на чужині" ділитися
сльозами за долею - дівчиною, з якою його ко-
лись розлучили: УУ

Люде одібрали, бо їм було мало
Лише надією сповнювалась його мрія:

Може ще раз зустрінемося,
А може... Я не знаю...

То звикається поетові, що його Оксану зустріла
недоля, що

... другий богатий, старий

Ділує за гроші, вінчається з нею...

Ці особисті рефлексії причиняються до повстання
цілих поетичних творів на тему сватання за нелю-
бого, старого /Тополя, Черниця Марьяна, Назар Сто-
дола і инш./ . То йому ввижалась картина, що Окса-
на забрана дідичем до покоїв і силоміць знасилу-
вана; тоді він уявляв себе месником і з цією ме-
тою він іде в розсіянники й жорстоко мстить за
образу свого почуття. Такі рефлексії причиняються
до повстання таких творів як "Барнак"-повість і
поема та баг. инш. То в думку поета запало підоз-
ріння, що його дівчина покохала москала й пішла
за ним, і під цим враженням він пише поему "Кате-
рина". Уявляючи це все, ці всі рани серця, він
згадував і ті "добрі сльози", що

Оксану його зорь,
Його добру волю

Що день Божий умивали...

Лише "злії літа", що підкрались, "висушили чедом-
диком" його сльози. А це сталося тоді, коли він,
після п'ятнадцяти років розлуки, повернувся в рід-

не село, де спитався у свого брата і про долю своєї Оксаночки:

"Чи жива
Ста Оксаночка" - питаю
У брата тихо я. - "Яка?"
"Ота маленька, кучерява,
Що з нами гралася колись"...
І вислухав страшну історію:
Помандрувала
Ота Оксаночка в поход
За москалями та й пропала.
Вернулась, правда, через год,
Та що з того! З байстрим вернулась
Острижена. Було, в ночі
Сидить під тинном, мов зузудя,
Та кукає, або кричить,
Або тихесенько співає,
Та ніби коси розплітає.
А потім знов кудись пішла;
Ніхто не знає, де поділась.
Занастилась, одуріла...
А що за дівчина була, -
Так - так що краля! І не вбога,
Та талану Господь не дав...
А може дав, та хтось украв
І одурив святого Бога.^{1/}
Кос-Арал 1849 р.

Відтоді доля кожної дівчини лякала поета.

Такі факти з життя самого поета, що доторкнулися до його творів і стали багатомисловою основою найрізноманітніших ремінісценцій душі Шевченка в його творах. Ці автобіографічні риси пробиваються то як особисті рефлексії, то як лірично-поетичні мотиви в більшій частині його менших чи більших поезій, то разом із іншими фактами поетових дум вкостають у цілі сюжети і стають великими самостійними творами - поемами.

Другою причиною змальовання цих образів були конкретні факти самого життя в силу соціальних умов кріпацького поневолення цілого українського селянства; і серед цих умов єдиним повновладцем кріпаків був пан - дідич, цілковитий володар кріпацьких душ; серед цих обставин у найтяжчому положенні була кріпачка - українська жінка, на яку самодурство дідича накладало найтяжчі пута; особ-

^{1/} "Повне вид. творів Т. Шевченка", т. II, ст. 562-563.

лива беззахисною в таких моментах була вдова, донька вдови, за честь якої вже зовсім не було кому заступитися... Така соціальна "наруга" в відношенні до української жінки перебуває крізь неодну сторінку Шевченкових творів; так у "Квяхні" р.1847 читаємо:

Мужицькі душі аж плачуть,
Судовки благать Бога:
Паниці, знай, собі кричать:
"І патріот, і брат убогих
Наш славний князь! Зиват! Зиват!
А патріот, убогих брат
Дочку й телечку однімає
У мужика...

Цей натяк у другому вірші /П.С./ р.1848 зазначається вже яскраво:

Оцей годований кабан,
Ще ледащо - ширий пан,
Потомок гетьмана дурного
І презавзятий патріот
Та й християни ще до того.
У Київ їздить всякий год,
У святі ходить між панами,
І по горілку з мужиками,
І всьлюдумствує в шинку.
Оттут він весь, хоч надрікує!
Та ще в селі своїх дівчаток
Пересірає та спроста
Таки своїх сайстрят з десяток
У год підержить до хреста
Та й тільки ж то... Кругом паскуда!

А в віршу р.1849 поет конкретні факти вже відносить до певної соціальної тези:

Поки села
Поки пани в селах,
Будуть собі тяматися
Покритки веселі...

Не мало поет присвячує рядків і на адресу панщині тих поганих, що "в дворі гуляли, в карти грали та дівчат пљандрували,- на адресу також і управителів панських.

Третьою причиною, що наводила поета на змальовання вищенаведених образів, було перебування на українських селах московського війська. Національна неволя й московська окупація України відбивалася найтяжче на українській родині, бо під впливом московських звичаїв, що їх приносило військо з півночі, й що були цілковито відмінними від ро-

длинних звичаїв українських, українська родина розвалювалася, а українська жінка підупадала морально.

Четвертов причиною змалювання вдови, вдовівни-пскритки, безбатченка-наймита була українська народня поезія. Як у українському обряді, так і в українській обрядовій та побутовій пісні родинне життя займає одне з найголовніших місць. Передусім ми зустрічаємо образ матері, що в родинному житті займає найголовніше місце. Хто не знає українського весільного обряду та весільних обрядових пісень, де найголовніша роль припадає матері. Батько не відіграє майже ніякої ролі. Цей образ матері, що не знає свого мужа є культурний пережиток тої найпримітивнішої стадії родинного життя, яку Морган і Енгельс називають патріархатом.

Д-р В. Охримович і проф. Хв. Вовк найкраще довели, що український весільний обряд зі всіма його ритуалами та піснями найліпше й найяскравіше заховав родинну структуру від часів патріархату. Коли виступає часом батько, то це зумовлене лише пізнішими родинно-побутовими вимогами. Але таких пісень у українському пісенному репертуарі обмаль.

Весільна пісня зі всіма її історично-побутовими пережитками, відірвавшись від свого обрядового коріня чи сама безпосередньо, чи своїми впливами, створила цілий пісенний репертуар про родину та взаємовідносини її членів, /це ми бачимо в 5-т. збірці Чубинськ., у Головацького та ин. збірках/. І тут образ матері чи свекруки без участі мужа заховав своє первісне родинне становище. Цей традиційний образ матері без мужа, як би вдови й голови дому незмінно перейшов і до української поезії. Зустрічаємо його в Котляревського /Наталка-Полтавка, у Квітки-Основ'яненка /Сердешна Оксана/, а особливо у творах Шевченка, звідкіля він перейшов до української драматичної поезії та до творів П. Мирного. Первісна основа цього образу в українській пісні забулася й жила завдяки естетичній традиції. Лише в де-яких народніх піснях виступає немов би нове значіння цього образу як удови, що поховала свого мужа. Це нове символічне значіння засвоють і українські поети, які запозичили його таким із народнього поетичного репертуару.

Таким чином, образ матері, що перетерпів

таку довгу поетичну еволюцію, набравши нового символічного значіння як матері-вдови, і в такому значінні перейшов до поезії Шевченка. Через те цілком природно, що й донька її прибрала в його творах поетичного епітету вдовівни. Такі самої популярності в українській народній поезії набув і образ покритки. Цей образ набрав такого значіння мабуть також ще з найдавніших часів і виїшов він мабуть із того самого джерела відносно, що й образ матері без мужа, а власне з часів поліандрії. Зміни родинного життя в побуті особливо за часів патріархату, коли на чолі родини вже став батько, змінили й відношення до поліандрії та полігамії, нахиливши їх до моногамного шлюбного життя. Від цього моменту змінюється й шлюбні традиції, виробляється звичай боротися з поліандрією, виробляється певний світогляд на жінку, як на суб'єкт лише моногамного шлюбу, й весільний обряд дівочої чистоти та честі зафіксує цей факт. Збочення від цього звичаю вважається антиморальним учинком і розпустом. Український народ підтримує це з найбільшою послідовністю, особливо на території Великої України. Найнегативнішого й найсуворішого відношення до себе набрав образ покритки. Боротьба з цим явищем була жорстокою. Нарід не перебирав ніякими моральними та іншими засобами каря в цій боротьбі. До найбільшої жорстокости розправа народу доходила тоді, коли мати знанапашувала свою дитину. Числені варіанти української й неукраїнської балади про покритку, що втопила дитину доводять це як найкраще. Покарання за втоплення дитини було жорстким, а власне: засуд на смерть через утоплення, кара різками та канчуками, заслання до Сибіру /В.Гнатюк "Пісня про покритку, що втопила дитину"/.

Маємо кілька варіантів новоствору цієї балади про сестру, а за другими варіантами про доньку Коваля або Коваленка - Катерину /лише в одному варіанті імя Катерини замінено на Ганну/. Друга половина цієї балади має таке:

Спородила сина Івана
В китачку ісповила
В кривичевську утопила,
Крупиною пристремила,
З буйним вітром говорила:
Ой вій вітре буйнесенький
Нахени тучу громиную^{1/}
Та спусти дробин дощик^{2/}

^{1/} Інш. вар.: "хмару чорнесеньку" або: "синю хмару".
^{2/} Інш. вар.: "та позаливай стежки, дорожки."

Та нанеси піску сяру,
Та занеси криниченьку
Щоб туди ледє не ходили,
Ой щоб води не черпали,
Щоб крушини не зворушили
Щоб дитяти не збудили.
Бо то дитя манесеньке,
Воно спати радесеньке.

Отже, перед нами виступає образ покритки Катерини. Це саме їм носить і героїня першої поеми Шевченка, а саме поеми "Катерина".

Переспівим цієї народньої балади про покритку ми зустрічаємо в поезії Шевченка 1847 р. " Не спалося, а ніч як море". Там ми читаємо:

... Нема і сліду
Моєї Ганни. Я спитав
Таки сусіду про Ганнусю.
"Хиба ти йдосі ще не знаеш.
Ганнуся на Сибір пішла:
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила"

Вже з цього місця Шевченкового твору ми бачимо, що поет знав баладу про покритку не лише вищенаведену, але й ту популярну баладу, в якій вчинок утоплення дитини ніс за собою кару.

Через рік поет написав поему "Титарівна", що закінчується так:

У титаря у садочку,
У яру криниця
Під вербою. До криниці
Не води напиться
Ледве ходить титарівна,
Трохи похуриться
Поплакати, погадати:
Як їй діувати?
Де їй дітись од сорома,
Де їй заховатись?

.....
Раз у вечері, зімов,
У одній свитині,
Іде боса титарівна
І несе дитину;
То підійде до криниці,
То знов одступає...

.....
Положила на цямрину
Титарівна сина,

Та й побігла.
Але все це бачив її коханок:

А Микита
Виліз із калини,
Тай укинув у криницю
Неначе щеня те.
А сам пішов, співаючи,
Соцькому скажете,
Та щоб ішов з громадою
Дитину шукати.

Дитину знайшли, а Титарівну закували в кайдани,
"громадою осудили й живую положили в домовину, й
сина з нею тай засипали землею." В цій поемі бачи-
мо поетичну контамінацію обох народніх балад про
покритку: 1/ баладу про дочку Коваля Катерину чи
Ганну, що втопила дитину в криниці і 2/ баладу
про покритку, що втопила дитину в річці /Дунай/,
за що понесла кару. Ремінісценція до цього місця
"Титарівни", опублікована лише 1907 р. на сторін-
ках "України", де ближче схиляється до обох народ-
ніх балад про покритку; з цієї ремінісценції вид-
ко, що Титарівна сама вкинула сина в криницю і як
у першій баладі з буйним вітром говорила:

"Повій вітре понад яром,
Та нанеси чорну хмару.
А щоб дощик помілив,
Стежки, доріжки залив,
Та щоб леди не ходили,
Мого сина не збудили!"

У неділеньку рано та раненько
Збиралася громадонька
І старая й молодая
І велика і мала,
Та криницю виливала,
Сповитого сина доставала.
Вивели матір у кайданах,
Що хотіли, те робили:
В труну з сином положили
Живу з сином поховали.

Тут ми виразно бачимо контамінацію обох народніх
балад. Все з цього можемо визнати, що образ мате-
рі вдови й образ покритки до своїх творів переніс
поет із народньо-поетичної традиції. Те саме ста-
лося й з наймитом - бідним сиротом.^{1/}

Ці всі реальні факти чи з життя самого по-
ета, чи з життя українського народу чи, нарешті,
факти народньої поезії, народніх обрядових чи по-
^{1/}Кив. про це: А. Білецький "Москалева криниця" Т. Шев-
ченка? - "Нова Україна" р. 1923, кн. 3.

бутових звичаїв, - це все в творчості Шевченка сповите романтичними тенденціями щодо жіночого образу, щодо кохання, щодо подружжя взагалі... Поети романтики першої половини ХІХ ст. почуття любови клали в основу поетично-філософської моралі; на цьому почутті вони будували цілу філософію людського життя й навіть релігію. Кохання щасливе підіймалося до апотези життєвого щастя, бо в ньому найширше розкривалася абсолютна ідея, ідея Бога. Людина ставала не лише щасливою, але високо-моральною й містично-релігійною. В щасливому коханні людина знаходила найпростішу лінію до найвищого підняття своєї душі. Коли ж кохання було нещасливе, коли на дорозі до щастя стояли перешкоди, що були причиною страждань людини, - то в цьому стражданні витворювалася нова моральна сила всепрощаючої любови; в душі людини відбувався процес духового переродження, почуття любови до одиниці у стражданні й терпінню підіймалося на найвищий щабель любови до найменшого брата, всепрощаючої любови навіть до свого ворога. В такому почутті розкриття ідеї Бога проходило найповніше й наближалося до містичного злиття з Богом, розкриття абсолютного в душі ідеалістичної філософії того часу; злиття з усесвітом через виваління найбільшого напруження, психічної енергії, якою й є Бог у своїй еманції; подорозі до цього Сонця правди увільнення себе від життя земного, матеріального, повного зла, темряви, горя й неправди в душі неоплатонізму, - це найголовніші мотиви й рефлексії поетичної романтики.

Цими мотивами романтичної поезії сповита творчість і Т. Шевченка. Спостерігаючи в своїй країні лише нещастя, горе, насильство як для окремої особи, так і для всього українського народу, поет у цих фактах одчув співзвучність між ними й тими ідеями та рефлексіями, якими жила сучасна йому поезія. Вихід із цього становища або смерть /Причинна, Тополя, Катерина/, або боротьба й пімста /Гайдамаки, Варнак і инш./, або у стражданні переродження й піднесення до Бога /Наймичка, Слапая, Відьма, Марія й инш./.

Таким чином, ці всі факти: 1/ автобіографічний, 2/ соціально-національний, 3/ народня поезія, 4/ поетико-романтичний спричинилися - перший із емоціонально-особистого, другий з національно-історичного, а третій і четвертий - з формально-мистецького, образного до створення цілої низки перлин української поезії.

Коли канву поетико-психологічної скжетности дало цих кілька поетичних ферментів, то взори найкращої поетичної рефлексії поета творив, розписував вже його власний геній.

В житті українському й у поезії зазначено виразно негативне відношення до такого соціального й морального явища, як покритка. Таке саме негативне відношення народу зазначає й Шевченко. Поет підкреслює дві вищевказані соціально-національні причини, що створюють сприятливі умови для витворення цього образу на Україні. А власне: московська військова окупація й польське панство. Цих дві ворожих українському народові соціальних управлінсьованих групи й культивують на Україні новий тип матері на руїнах української родини. Ці дві групи паразитів на українському націоналістичному ґрунті створюють той перший підклад поетичної ідеології поета. І вся сила гніву й ненависти Шевченка обертається на чий ворогів української жінки, що виростає в величезний його гнів за долю цілого українського народу. Кожна поема чи балада, в якій виведений цей образ покритки / "Катерина", "Слепа", "Варнак" - повість, "Наймичка", "Ділея", "Русалка", "Відьма", "Не спалося, а ніч як море", "Варнак" - поема, "Титарівна", "Марина", "у наших раї на землі", "Титарівна-Немирівна" / підкреслює, що лише ці причини створюють ґрунт до найбільшої наруги над українською жінкою.

На фоні таких соціальних умов поет змальовує нам самий образ матері - страдниці. І тут чуїна глибока душа поета, замість того, щоб обернути свій гнів, як це робить сам народ, на образ покритки, підсірає найніжніші фарби, щоб ними змалювати те глибоке не тільки фізичне але й моральне страждання від сорому перед опінією свого народу, від образи, яку вона терпить через того, хто над нею насміявся. В поемі "Катерина" поет найвитонченішими фарбами творить ту психологічну картину моральних страждань та фізичних мук, як матері так і людини, що приводять Катерину до самогубства. Тут відчувається перший крок того підняття творчого поетового духа від реального побутового життя до засування внутрішніх переживань героїні. У "Наймичці" поет поступово підіймається ще вище у змалюванні образу покритки. Коли Катерина не могла стерпіти глибокого індивідуального приниження, коли моральне й фізичне страждання її зломало, то в Наймичці символічна постать ма-

тері в покрятці перемогла все. Двадцять літ бути наймичкою, ховати своє материнське право на користь материнської близькості до свого сина, щоби кожну хвилину мати можливість, хоч потайки, виконувати обов'язки матері, - це жертва найбільша: вона зв'язана з великою терпеливістю в особистому стражданні й глибокою матерньою любов'ю. В цьому психічному стражданні найбільше переродження її душі до високо-моральної та ідеальної постаті матері, що граничить із релігійним мучеництвом, яке підіймає її в лона матері-подвижниці. Образ покрятки Лукії в поемі "Відьма" є дальший крок поглиблення й піднесення його в лона ідеалу. Тут ще яскравіше поет підносить ідею високо-морального переродження через найглибше падіння до повної зневіри. Лукія є символ найбільшої грішності, останньої повії, але перенівши кару втрати сина, втрати доньки, яка теж зробилася повією, запалена помстою й ненавистю до пана, але перетерпівши найбільше страждання, вона через нього відроджується до нового життя:

Все забула:

Злеє і не злеє;
Всіх простила, всіх любила,
І мов над землею
Святим ангелом вітала
Так їй легко стало.

.....
... всім людям помагала
І плати не брала
А як брала, то калікам
Зараз оддавала;
Або свічечку в неділю
Спасові поставить
За всіх грішних, а у себе
Й шага не оставить.

Простила навіть того, хто зробив її повією. Простила,

У Київ ходила
Та за пана, за ворога
Господа молила.

Отже тут перед нами образ не лише матері, не лише глибоко моральної жінки-страдниці, перед нами символ всепрощаючої любови до всіх, символ жінки-матері всіх, хто найбільше страждає, матері-провідниці молоді, особливо дівчат, яких на кожному кроці перестерігала

Щоб з панами не кохались
Бо бог покарає;

Бо "підете й ви по світу
Так, як я ходила,
Батька, матір погубите
Як я погубила;
Дітей своїх, на сміх людям,
Пустите по світу
Так, як я... як я пустила...
Діти мої! діти!"

Ще один крок і Шевченко доходить у поетичному під-
несенні образу покритки до матері, що дала еві-
тові Месію, до образу Марії. Переживши муки покри-
тки, наймички, матері, переживши смерть свого єди-
ного сина, осталась одна-однісенька.

Такий

Талан твій летаний, небого!
Брати його, ученики
Нетвердії, душеубогі,
Казам на муку не дались:
Сховались, потім розійшлись,
І ти їх мусіла збирати...
Отож - вони якось зішлись
Вночі круг тебе сумувати,
І ти, великая в женах,
І їх уникніє і страх
Розвіяла, мов ту полову,
Своїм святим огненним словом;
Ти дух святий свій пронесла
В їх душі вбогії...

Хвала

І похвала тобі, Маріє!
Мужі воспріянули святії,
По всьому світу розійшлись,
І іменем твогого Сина,
Твоєї скорбної дитини,
Любов і правду рознесли
По всьому світу; ти ж під тинном,
Сумуючи у буряні
Умерла в голоду.

Так од реальної постаті покритки Катерини, від сим-
волу моральної перестороги дівчатам, щоби вони не
ковались із москалями, поет через символ матері
наймички, через символ всепрощаючої всім Лукії пі-
діймається до символу матері, найсильшого провідни-
ка народнього, його месії, до символу речника ле-
бови й правди, що мусить рознести по всьому сві-
ту; так еволюціонував у творчості поета цей образ
української жінки, що його зробив поет символом
найбільшої своєї романтичної ідеї, ідеї месіанізму.

Аналогічну еволюцію пережив і образ сина покритки, образ безбатченка. Вже в першій поемі "Катерина" героїня в лилини найбільшої роспуки не може пережити того, що про її таку долю будуть знати чужі люди, звертається до свого сина:

... Ось хто скаже,
Що я його мати!
Боже ти мій! Лихо мре!
Де мені словатись.
Заховавсь, дитя моє,
Сама під водою,
А ти гріх мій спокутуеш
В людях сиротю
Безбатченком.

Вже в цих словах чується тенденція месіанізму безбатченка спокутувати, правда, лише гріх матері. І він дійсно цей гріх покутує "обвішаний торбинками" без долі, голій і босій повожатим сліпого кобзаря. У "Черниці Маряні" цей "безталанний син Катрусі" - "обідраний ледви-ледви несе ноженята". У Гайдамаках цей безталанний безбатченко, сирота - наймит, жидівський попихач Ярема. В таких обставинах у цього безбатченка прокидається дух вільного козака, дух протесту за свою долю, за долю свого народу, а особливо за долю своєї Оксани. І Ярема виростає в лицаря Галайду, що покутує гріхи своєї безталанної матері помстою на її насильників, але ця покута сповнюється глибоко-ідейним ділом визволення свого народу. Цей образ проходить у повісті в поемі "Варнак", піднявшись на вищій ступінь морально-духового переродження. Витворення цих моральних вартостей та духового служення народові сповнюється другим образом наймита, образ Максимка як у першій, так і в другій поемі "Нескалева криниця". Духова чистота його, всепрощаюча любов, без нарікань служення гренаді-ці моральні й суспільні якості його духа роблять його речником правди. А через два роки поет цей образ підіймає до Маріного безбатченка, - до Месії, що пішов до столиці на слово нове,

Поніс лукавим правди слово.
Не вняли слову, розпали!...

Але смерть його підняла тих, що перелякались, по-втікали /мужики, його брати, ученики/, підняла й тих, що вели його на Голготу. Ця офіра за всенародне діло є й моментом його відродження. Повежаний старців, сліпих кобзарів, наймит виростає у народнього героя, месника покравджених, у речника

вищої моралі й нарешті месію, проводиря народнього. Це є той шлях еволюційного підняття образу, якого поет зробив найбільшим символом своїх найглибших соціальних і месіянстичних національних ідей. Такою символічною синтезою сповнивався творчий дух Шевченка...

Але на цій синтезі філософічно-національна думка його символічного мислення не спинилася. В остаточному акорді його поетично-творчого підняття ці три образи: матері-вдови, покритки-вдовівни, сина-безситченна поет підіймає понад кінцеві виявлення своїх національно-соціальних концепцій і творить із них єдину й неподільну трійцю, що у своїй неподільній єдності символізує одне лице, одну духову силу та одне стремління цілого українського народу. В такій філософічно-творчій синтезі поетична символіка Шевченка стає ще артистичнішою, а тим самим ще глибшою... Образ матері поет наділяє епітетами: "убога", "убога зирота", "безталанна", "бідна", "сплюндрована" і т.д.; ці епітети надають їй вигляду загального, що зглядує штрихи індивідуальні й підносить до типу української жінки-матері взагалі. Поруч із цим образом поет аналогічними епітетами наділяє і образ України. Цей, так би мовити, паралелізм образів удови-матері й України в поетичній уяві Шевченка зливається й витворюється символ України:

Україно, Україно!
Ненько моя, ненько!
Як згадаю тебе, краю,
Завяне серденько!
/Тарасова ніч, 1840 р./.

або:

А ви Україну ковайте
Не дайте, матері, не дайте
В руках у ката пропадуть!
/Гайдамаки 1841 р./.

або:

Привітай же, моя ненько,
Моя Україно,
Моїх діток нерозумних
Як свою дитину.
/Думи мої, думи, 1840 р./.

або:

Світе тихий, краю милий,
Моя Україно!
За-що тебе сплюндрували,
За-що, мамо, гинеш.

О Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Україну...
/ "Розрита могила" 1843/

або:

А ти, моя Україно,
Безталанна вдова!...
/ "Сон" 1844/.

Або: "Братія, не вдавайтеся в тугу, а моліть-
тесь Богу и работайте розумно во имя матері на-
шої України безталанної."

/ "Кобзарь" 1847 - передмова до 2 вид./.

Ця тенденція України-матері, вдови безта-
ланної проходить червоною ниткою майже крізь
усі твори поета. І чим далі думка Шевченкова за-
глиблювалась в сучасне йому політично-національ-
не життя на Україні, тим образ України-Матері
підносився вище. І коли ми візьмемо такі твори,
як "Неофіти" 1859 р., "Марія" того самого року, то
образ матері там підноситься до найвищого симво-
ду правди і справедливості, а в творі 1859 р.
"Осії глава XIV" цей глибокий образ матері зли-
вається цілковито з образом України, що має про-
мовити до своїх дітей нерозумних:

....що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхое, не древле слово
Ростлиннее, а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
Сд ласки царської.

Таким чином, поет завершує свою філосо-
фічну концепцію витворенням образу матері та на-
дання цьому образу символічного значіння Укра-
їни.

На руках матері-вдови української жє
красуна вдовівна. Через зазіхання на неї її воро-
гів "проклятих" над красою дівчиною твориться
безчестя, й вона стає покриткою, матіррю сина-без-
баченка. Цей сплюндрований образ краси дівчої,
образ покритки в поезії Шевченка стає символом
української жінки взагалі, яку вороги ніколи не
переставали поневірати, понижувати її природню
моральну чистоту; ця остання продовжує много-
гранним діамантом світити й після безчестя: у
стражданні через кохання моральний образ чистої
української дівчини, освячений глибоко-моральними

народними звичаями високо підіймається над головами тих, що їх кривдять, - підіймається до жінки-матері народнього месії, до ідеального образу в усеукраїнському національному значінню. Так конкретний образ Оксаночки для поета став найкращим символом його месіаністичних ідей. А син покритки-безбатченко... то-ж усі сини України-Матері. З одного боку перекінчки, зрадники, що забули чий вони діти, хто їх батько, мати й пішли на службу до своїх ворогів і безчестять свою Матір-Україну.

Україно, Україно!
Отсе твої діти,
Твої квіти молоді
Чорнилом полеті,
Московською слекотою
В німецьких теплицях
Заглушені. Плач, Україно,
Бездітна вдовице!

/"Сон" 1844/

А з другого боку: а/ ті раби німі, відірвані від рідної оселі, що забули чий вони діти; б/ ті сироти убогі, сліпців поводитирі, в/ ті наймити безталанні, жидівські та панські попихачі. Коли раб гне спину й буде мовчки гнути, то сирота поводитирь, наслухавшись слова кобзаревого, слова божого, виросте в месника сплюндрованої жінки-матері, а безбатченко-наймит, що гнув спину, образений піднесеться до Галади /Гайдамаки/ і в особистому гніві вступить у боротьбу з насильниками з помсти за себе, жорстоко помститься й за цілий свій нарід. І наша історія - то боротьба цих скривджених за свою хату й волю наймитів.

На всій Україні

Високі могили: дивися, дитино,
Усі ті могили - усі оттакі:
Начинені нашим благородним трупом,
Начинені туго. Отсе воля спить.
Лягла вона славно, лягла вона вкупі
З нами козаками. Бачиш як лежить!
Неначе сповита... Тут пана немає:
Усі ми однако на волі жили,
Усі ми однако за волю лягли,
Усі ми і встанем, - та Бог його знає,
Коли то те буде. Дивися ж дитино,
Та добре дивися! А я розкажу,
За що Україна наша стала гинуть,
За що й я між ними в могилі лежу...

/Бувало в неволі иноді згадаю, 1850/.

Загинула Україна а за нею й правда і

Кругом неправда і неволя

Народ замучений мовчить.

/Іван Гус/

На цих руїнах поет стає співцем нового відродження, стає апостолом нової правди, апостолом Месії а безбаченко стає символом цього останнього

І навчає неповинне:

Як в світі жить, людей любить,

За правду стать, за правду згинуть-

Без правди горе!

/Марія, 1859/

Отже із самих недр народнього життя від безталанної покривки народиться той, що світлом свого авторитету освітить тяжке життя свого народу і Україна-Мати встане

І розвіє тьму неволі

Світ правди засвітить...

/Субстів/

І оживе добра слава,

Слава України

І світ ясний, невечерній,

Тихенько засяє...

/Послання/

І наш святий закон і право

В степах широких оживуть!

/М. Гайдай/

І на оновленій землі

Врага не буде, супостата,

А буде син і буде мати,

І будуть люди на землі.

/Архимед і Галілей/

В останньому поетичному акорді Шевченка три образи, три символи відновленої України зливаються в один образ, сповнений месіянizmu. "Я по плеті і по духу син і рідний брат нашого безталанного народу"^х/ так наприкінці життя писав поет, а в другій половині поетичної творчости Шевченка стиль останнього стає якимось пророчим... Коли у "Гайдамаках" поет віщував про кару:

Не загорами кари час!

то у другій половині в його творах відчуваємо врочистий тон нагорної проповіді:

Бували війни й військові свари:

Галагани, і Кісілі, і Кочубеї-Ногаї,-

Було добра того чимало.

х/ Лист до брата В. Шевченка р. 1859.

Минуло все, та не пропало.
Остались шашелі: гризуть,
Жеруть і тлять старого діда.
А од коріння тихо, любо
Зелені парості ростуть.
І виростуть; і без сокири,
Аж зареве та загуде,
Козак безверхий упаде,
Розтрошить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира,
Людські шашелі! Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане идола святого,
І вас не стане! Будяки
Та кропива, а більш нічого
Не виросте над вашим трупом!
І стане купов на купі
Смердячий гній, - і все те, все
По - троху вітер рознесе.
А ми помолимося Богу
І не багаті і не бідні.

/1860 р./

Прозріте, люде! день настав!

/Іван Гус/

Церква-домовина
Розвалиться, а з під неї
Встане Україна
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти.

/Суботів/.

Цей пророчий тон поета, ці думки його, які ми в дні революції української пережили як реальну дійсність, ці всі його сподівання, здійснення яких ми є свідками, мимоволі підіймають у наших душі питання: чи не є Шевченко для кожного українця тим великим безбаченком, сином української Матері, що віднайшов для себе і для всіх нас те, що ми діти однієї Матері-України. Чи не є він Тим, що вказав нам ціль нашого життя і показав дорогу до її здійснення. Справді, чим далі в глибину століть одходить од нас поет, тим його постать стає могутнішою, тим його глибокі очі яскравіше проливають темряву нашого життя, тим більше пророчим стає його вогняне слово. І коли ми на сьогодні не маємо ще свого Месії, який повів би цілий наш нарід до світла ясного, до правди і волі в наших

власній державі, то хай таким буде світлий образ
Тараса Шевченка.

--x:x:x:x:x:x:x:x--

Д. Дорошенко.

Памяти В.М. Доманицького.

Ось незабаром мине вже 20 років, як появилося в Петербурзі перше повне видання Шевченкового "Кобзаря" - в 1907 р. З цього приводу хочеться мені в цьому числі "Спудея", присвяченому Шевченкові, поділитися з читачами своїми споминами про редактора того видання, Василя Миколаєвича Доманицького. Недавно як раз минуло 15 років з дня смерті цього широго робітника на українській культурній ниві, видатного громадського діяча й надзвичайно чистої серцем людини. Він поклав багато заслуг на полі національного відродження України на початку ХХ століття. Видання повного, критично перевіреного "Кобзаря" - це одна з найбільших його заслуг.

x x x

Мої перші зустрічі з Доманицьким були хвилями й побіжні. Пам'ятаю, літом 1903 року, їдучи до Полтави на свято Котляревського, я зупинився на день у Києві й зайшов до книгарні "Кієвскої Старини", яка в ті часи служила місцем для зустрічів і ділових *rendez-vous* київських українців між собою, а особливо приїжджих; книгарня містилася на Безаковській вулиці, що вела з вокзалу до міста. Заскочив до книгарні - і почув від Василя Пилиповича Степаненка /завідуючого книгарнею/ всі новини, дізнаюся, хто є в Києві, а кого нема, виїхав, раз-у-раз, бувало, зустрінеш кого з знайомих. Я їхав з півночі й сповідав Василеві Пилиповичу про Петербург та петербурзьких земляків. Коли ось зайшло до книгарні двоє молодих людей: один чорнявий, з невеликою борідкою й високим чубом, другий білявий, у пенсне, з великим волоссям, що пасами лягало круг чола і спадало назад; обидва високі, худорляві, обличчя серйозні, вигляд діловий. Степаненко зараз же нас познайомив, навмисне виразно вимовляючи наймення тих двох панів, щоб я добре розчув: перший був Ефремов, другий Доманицький. Вони з чемності задали мені пару питань про Петербург і зараз же звернулися до Степаненка з

якоюсь справою. Видко було, що обое лєде заняті, заклопотані ріжними справами, й заходять не для пустих балачок.

Обидва ймення були вже мені добре звісні, як були в той час /1903 р./ звісні кожному, хто читав "Кієвську Старину", одинокий тодішній укр. орган в Росії, хто стежив за українським видавничим рухом і взагалі був ознайомлений хоч трохи з українським національним життям в його осередку Київі. Одже зрозуміло, що мені було цікаво побачити на власні очі обох - і Єфремова й Доманицького. Другим разом, зустрівся я з ними, знову з обома вкупі, рівно за рік, таки в Київі, літом 1904 року, коли я тільки що повернувся зі Львова, куди їздив слухати українських університетських курсів, влаштованих під проводом проф. М. Грушевського. Познайомившись на тих курсах з покійною Н. Б. Грінченківною /тоді студенткою львівського університету/, я зайшов тепер у Київі до їх господи, щоб познайомитися з її батьками - Марією Миколаєвною та Борисом Дмитровичем Грінченками. Вони мешкали тоді на Гоголівській вулиці ч. 8, зовсім близько від рогу Малої Володимирської. Опинившись перед Борисом Дмитровичем Грінченком, почувши його приязну, але якусь строгу і трохи насмішкувату мову, в якій чувся нотки, що бувають у людини, яка звикла командувати, наказувати, повчати, я трохи обентехився й почув себе так, як шкляр перед директором. Дивна річ! Уже ж бо я побував у двох університетах, був уже "ерупістом" і бачив усяких людей, але перед Грінченком "спасував"; почував, що мені, мов, ніяково, і що я мимоволі червонію, коли оповідаю йому про Львів, про тамешні вражіння, я внутрішнє радів, коли мені Грінченко сам задавав питання й переймав на себе ініціативу розмови. Коли ось чуємо дзвінок, входить один гість; пару хвилин згодом другий дзвінок - знову хтось входить, і так протягом якої чверти години не більше опинився у Грінченків увесь "Вік": Єфремов, Матушевський, Доманицький, Дурдуковський, бракувало тільки Лотоцького. /Це як раз було між 5 - 7 год по обіді - приємний час у Грінченків, як це й зазначено було на таблиці на дверях; иншим часом не зручно було турбувати зайнятого пильною працею господаря/. Увага перенеслася з мене на инших гостей, і я тепер спокійно міг придивлятися до всіх цих людей, котрі так мене цікавили, особливо Єфремов і Доманицький. Я вже встиг багато про них почути в Петербурзі від Лотоцького, з яким зій-

шовся ближче в зиму 1903-1904 років. Дивлячись на всіх чотирьох, зразу було помітно, що це люди, зв'язані між собою тісною взаємною приязню, що це товариші в одній спільній роботі. Але це помічалось, що всі з надзвичайною ніжністю, особливо пестливо ставляться до Доманицького: коли можна вжити цього порівняння - до його ставились так, як ставляться в дружній родині старші брати до молодшого, улюбленого брата. Та й взагалі, у-перше придивившись до Доманицького з близька, не можна було не визнати, що він робив надзвичайно симпатичне, миле враження: віяло якоюсь особливою чистотою й одухотвореністю, разом із тим - ніби дитячою наївністю од його постаті, од його розмов, од його лагідної дитячої усмішки. Але й цим разом слава не познайомитися з Доманицьким мені не довелося. Це сталося аж в 1906 році, коли я частіше почав бувати в Києві.

Літом 1906 року, коли скінчилося існування І-ої Думи, а разом із тим і існування "Українського Вестника", де я був секретарем редакції, приїхав я до Києва й перебував в гостях в селі Будцівці /біля станції Боярка/ в господі Матусевських, звідки частенько наїздив до міста. Туди ж приїхав і Ол. Гн. Лотоцький із Петербурга. В гостиннім домі Матусевських перебував і Доманицький. Оттоді то я познайомився з ним ближче. Лотоцький увів мене в гурт "вічан" /членів спілки "Вік"/ - не формально, і не яко спілняка, але просто як свого приятеля й людину, що всіми своїми симпатіями була близька до того маленького, але тісно зв'язаного дружбою й спільною працею гуртка. Ми всі цілим товариством їздили на могилу Шевченка до Канева - в цій подорожі взяли також участь Н. М. Лотоцька з малою тоді донєю Оксаню, В. С. Матусевська, покійний М. С. Синицький, із своїм стареньким батьком, надзвичайно симпатичним пан-отцем із Поділля і братом, священником із Баку; а коли повернулись, то на ознаку нашого зближення сфотографувались "вічане": Лотоцький з дружиною, Матусевський з дружиною, Доманицький, Сфремов, Дурдуковський - і я серед них. Така група назавжди залишилася для мене дорогим споминком і, поки я жив у рідному краю, завжди висіла перед моїм стелем. Багацько ми тоді перебалакали між собою, про різні літературні пляни, про різні заходи на полі культурнім і громадським. Тоді вже існувала в Києві українська преса: виходила "Громадська Думка", що її редактором був Ф. П.

Матушевський, "Нова Громада", яку редагував Єфремов, та ще інші видання. Намічалось відкриття "Просвіти", заснування Українського Наукового Товариства, Українського Клубу, організації народніх читань і т. ин. Але Доманицького, видно, найбільше цікавили справи літературні й наукові. Він навіть на Шевченкову могилу возив із собою якісь коректури, якісь рукописи, і як тільки, бувало, влучить хвилинку, зараз починає щось виправляти, щось писати. Я спитав його, що це він робить, над чим працює. Він відповів, що зайнятий критичним розслідуванням тексту "Кобзаря" і друкує про це велику працю в "Київській Старині". Це й був його відомий "Критичний розслід", що ліг в основу всіх дальших наукових студій над рукописами Шевченка. Незадовго перед тим Доманицькому вдалося добути Шевченкову "захалявну" книжечку, де бідолашний поет списував потай свої вірші на засланні; ця книжечка довгі літа лежала в покійного В. П. Науменка, редактора "Київської Старини", і він чомусь нікому про неї не згадував, тільки Доманицькому сказав про неї й дав для використання. Доманицький позбирав, які міг, рукописи Шевченка і друковані варіанти, тай заходився установлювати первісний текст Шевченкових поезій, нотуючи всі пізніші переробки, зроблені самим поетом.

Між иншим, Доманицький розказав мені, що видавці "Київської Старини" хочуть видавати її в наступному році вже українською мовою, і присвятити більше уваги сучасному життю. Він закликав і мене взяти участь в оновленій редакції; тоді то властиво я довідався, що головною робочою силою "Київської Старини" за останні роки був Доманицький: він складав хроніку, провадив огляди журналів і літератури, вів коректу, а часом виконував і всю редакторську працю. Загалом Доманицький поділявся зі мною своїми літературними планами, й ми домовились, що з осені, коли я переїду на постійне життя до Києва, то пристану до тамешніх літературних підприємств. А дивився на Доманицького, як на сестра рода Ментора, що мав спікуватися мною при початку мого плавання по літературному морю в Києві, так само, як таким добрим Ментором був до того часу для мене Лотоцький у Петербурзі.

Попрощались ми з Доманицьким, та й з усією громадою /крім Лотоцького, що вертався до Петербургу/ - до осені в Києві. Я поїхав до себе до Глухова, а за кілька днів довідався, що "Громадсь-

ку Думку" закрито, що Єфремова зварештовано й що взагалі в Києві стався новий "розгром" того гурту, що тримався коло першої української газети й першого місячника в Києві. Коли я в кінці вересня приїхав до Києва, там іще тільки наклали вали знову газету, вже під назвою "Рада! Замість Матушевського, що був цілком знеохлений і перетомлений, за редактора мав бути М. Павловський. "Нову Громаду" далі мав редагувати Грінченко. Доманицький жив уже на нелегальному стані і переночовував у знайомих або ж їхав до Будаївки до Матушевських, щоб там ночувати. Тяжко було при таких обставинах працювати над науковими або серйозними літературними темами, але він ніколи не тратив гумору й вічно був занятий з якимись рукописами та коректами.

В кінці 1906 року Доманицький якось передав мені, що вже вирішено, що з нового року замість "Кієвскої Старини" буде виходити "Україна" й що він пропонував редакції, щоб мене прийняли в число гостійних співробітників - писати огляди політичного життя, огляди літературні й журнальні, і взагалі статті на біжучі теми. Але, додав він, "небожителі" /так називав він старих членів редакції/ попереду хотіли б мати від мене статтю, так би мовити, на спробу мого напрямку й способу писання. Я й написав чималенький огляд українського життя за два роки - 1905 і 1906 - та й передав Доманицькому. За кілька днів він сповістив мене листом, що "небожителі" читали в голос мою статтю на зборах редакції, ухвалили друкувати, а мене запросити в члени редакції, і щоб я прийшов у перший же понеділок /редакція "України" збиралась що тижня по понеділках/. Разом зі мною прийнято до редакції ще одного з "молодих" - С. В. Петлюру. Ми й явилися у найближчий понеділок, і Доманицький нас представив "небожителям". Було їх небагато: Р. П. Науменко, Ор. Ів. Левицький, Е. М. Трегубов, Я. М. Шульган. Пізніше зрідка заходили ще В. І. Щербина, І. М. Стешенко /а М. П. Ващенко сидів тоді в тюрмі, відбував кару, як редактор "Кієвских Откликів"/. Але Доманицький був тоді при мені перший і останній раз. Він уже збирався їхати до Петербурга, куди його викликали, щоб редагувати нове, на цей раз повне, безцензурне видання "Кобзаря", що його мало видавати Товариство імени Шевченка в Петербурзі.

Їдучи до Петербурга, Доманицький мав кло-

піт із паспортом. Як нелегальний, він не міг прописуватись під своїм іменем і показувати свій паспорт. Тоді домовились, що він візьме мій паспорт, пропишеться як Дорошенко, й взагалі буде офіційно виступати під моїм іменем. Мені ж мій паспорт поки був непотрібний, бо я оселився більш-менш на сталі в Києві. Так і зробили. Під моїм паспортом та іменем прожив Доманицький у Петербурзі аж до кінця року. Траплялись тільки куріози: мене в Петербурзі знало багато людей з поміж українців, то Доманицькому доводилось не дуже то показуватись між людьми. Одного разу Лотоцький привів його до Русових і представив як Дорошенка. Софія Федорова страшенно здивувалась і ніяк не могла зпочатку зрозуміти, що це сталось з Дорошенком, що він за один рік так страшенно змінився! Але їй пояснили, в чому річ, і всі дуже сміялись.

В Петербурзі Доманицький виконав величезну працю зредагування "Кобзаря" на основі критично перевірених текстів. Цим своїм виданням він заслужив собі незміруче ім'я в українському письменстві. Але поруч із тим він виконував ще й іншу роботу. Іще будучи в Києві, він показував мені силу наготовлених для якогось видання малюнків і різних знімків. Він пояснив, що це мають бути ілюстрації для "Історії України-Руси" Миколи Аркаса. Хто такий Аркас, ми вже всі знали: ми чули, що це заможний дідач на Херсонщині, високий урядовець російської флотії, великий український патріот, фундатор Миколаєвської "Просвіти". Знали його оперу "Катерина", що вже з десяток років ішла на українській сцені. А оце, розповів Доманицький, Аркас написав популярну історію України, яку доручає йому видати, проредагувати, підібравши до неї малюнки та знімки. Цю всю роботу й робив Доманицький у Петербурзі, а коли виїздив звідти, то вже книжка друкувалася. В Петербурзі ж працював Доманицький і над спадщиною Марка-Вовчка, яка дісталася до його рук від другого чоловіка покійної М. Лобача-Бученка. Але в Петербурзі вже ясно позначилися в Доманицького ознаки сухит, що незабаром звели його в могилу. Він мав нахил до сухит з молодих літ. Як був студентом, то мусів уже лікуватись на острові Корфу. Мандрівне життя з усякими пригодами перебування на нелегальному стані не сприяло поліпшенню здоров'я, й у Петербурзі Доманицький почув себе погано. Та він не хотів лікуватись і взагалі не дбав за своє здоров-

ля. Коли зійшлася в Петербурзі 2-га Дума, він став редактором видаваного українським парламентським клубом органу "Рідна справа". Редагував його ціле літо, сам живучи в Фінляндії, на дачі в свого приятеля Ол. Гн. Лотоцького. З Петербургу він кілька разів писав до мене. Всі листи його були бадьорі, часом навіть жартовливі, і ніколи не згадував про своє здоров'я. А воно все гіршало, і його стали вирякати за кордон лікуватися. Саме тоді виїшов йому заочний присуд /обвинувачувано його за агітацій між селянами його рідного села Колодистого на Звенигородщині/: або заслання на три роки до Вологодщини, або виїзд за кордон, теж на три роки. Отже волею-неволею треба було виїздити. Здається, в кінці 1907 року Доманицький і виїхав.

Зпочатку він оселився в Закопаному, в Західній Галичині, серед Татрів. Там він близько зійшовся з В.К. Липинським, що перебував недалеко в Кракові на студіях. Їх вязало сагацько спільних інтересів, обидва були істориком, обидва студіювали спеціально козацьку добу. Памяткою їх зустрічів залишилася їх спільна праця про Данила Братковського, українського шляхтича з Волині, страченого польською владою в Луцьку 1702 р. підчас Палієвого повстання. Липинський написав розвідку про Братковського, а Доманицький переклав на українську мову вірші Братковського й додав до них вступну статтю. Обидві праці, і Липинського й Доманицького були надруковані разом у "Літер.-Наук. Вістнику" 1909 р. З листів Доманицького до мене я вперше довідався про Липинського і про його книжку "Szlachta na Ukrainie", що зробила на всіх велике враження. Живучи в Закопаному, Доманицький не покидав праці. Він заходився ладити друге видання Аркасової Історії, написав дві дуже гарні популярні книжечки про Галичину і про Буковину /їх видала київська "Просвіта"/, писав статті й дописи до "Ради", до "Діла", взагалі працював так, що тільки дивувались, де в його бралась сила. Та йому ставало все гірше й гірше. З Закопаного він писав до мене вже дуже зрідка. Коли йому зовсім погіршало, його вирядили до Аркашону, на беріг моря у Франції. Там його заскочила смерть в осени 1910 року. Тіло його перевезене на Україну й поховано в селі Колодистому. На похорон його їздила В. О. Матусевська, яка й оповідала потім нам, його київським приятелям і знайомим, про цей похорон, на який зійшлася сила людей з цілої околиці. Там усе

знали й любили Василя Миколаєвича.

Якийсь рік по смерті Доманицького його приятелі й товариші по роботі в "Віку" склали й видали книжку на його спомин з матеріалами до його біографії, з спогадами, списом його праць. Ту книжку вони назвали: "Чистому сердцем". Мені здається, що в цьому слові міститься найкраща й найвлучніша оцінка Доманицького: можна сказати сміливо, що серед українських діячів останнього чверть-століття мало хто дорівнював покієному Доманицькому чистотою й строгістю своїх етичних принципів не стільки в теорії, але й у практичному повсякденному житті.

---x:x:x:x:x:x:x---

С. Русова.

Споминок про празьке видання творів
Т. Шевченка.

Тарасові дні цього року мимоволі викликають спомини про той 1876 рік, коли вийшли у світ I та II том творів Шевченка. Це було у Празі. Але як та "Злата Прага", куди ми з чоловіком приїхали, була неподібна до сучасної столиці незалежної Чесько-Словацької Республіки! Як широкі славист Олександр Олександрович /Русов/ не без хвилювання підїздив до цього й тоді вже славетного славянського міста, де тоді точилася завзята боротьба за національну культуру. Тоді майже всі славяне задихалися в ланцюгах сильніших окупантів: Турки, Німці, Мадяри, Великороси гнобили інші славянські народи, а Великороси ще мали при цьому наївність чекати, що "Всі славянськіє ручьї сольются в русском море".

Боротьба за права нації, боротьба за одну з славянських культур провадилася лише в Чехії і, звісно, особливого напруження набірала у Празі. Дві цілком національні партії Старо Чехи і Младо Чехи, хоч і різними шляхами, завзято боролися з німецьким засиллям і кожна одвоєвана шкільна чи то катедра в тогочасному німецькому празькому університеті була перемогою не тільки чеською, але й загально-славянською. То був час, коли Чехія ще не мала національного театру, й по підїї Чехії переводили збірки грошей на будівля свого власного театру. Я пам'ятаю, яка була радість, ко-

ли професор Чех почав викладати в Університеті естетику чеською мовою. Раділи й ми. Нам, українським дітям, що звикли лише конспіративно вести свою національну українську справу, радісно було бачити, як одверто, сміло, систематично перетворювали її тут. Тоді одним із збірних місць у Празі була Напрсткова книговня-читальня. Багатий Чех-Американець Напрстек улаштував її як жіночий клуб. Там безплатно можна було користуватися книжками та часописами на всіх мовах. Там я бачила Кароліну Светлу, одну з видатних чеських письменниць епохи відродження. Там сходилися жінки різних суспільних верств, і це одиання теж нас вабило, як правдивий вияв демократичного напрямку цілого чеського національного руху.

Прага тоді ще не розкинулася так широко, як тепер. Ми біля моста "Яна Непомуцького" навколо Граду був пустир, Вубенец був ще поза межор города й туди ходили на прогулку, як до сусіднього села, що приваблювало своїм лісом. Ол.Ол. одразу звернувся до редактора газети "*Narodni Listy*", органу молоді-чеської партії, й редактор п.Б. Грегр дуже прихильно поставився до української справи, видання повного "Кобзаря" Шевченка, якого не можна було й думати видати на Україні. Питання - чи українська збірка відома складачам легко відпало, й лише коректуру - так відповідальну в такому виданні - взяв цілком на себе Ол.Ол. Ув основу взято видання Кожанчикова, а всі додатки, "нецензурні" твори, були писані адебільшого рукою Ф.К.Вовка. Частину матеріалу ми привезли, як то кажуть "підсурдинку", решту дослали з Галичини. Одночасно з виданням "Кобзаря" Ол.Ол. готував свою магістерську дисертацію, на тему дуже тісно звязану з Чехією, а саме розслід про Яна Жижку. Через те він працював у бібліотеках Університету й Музея, де тоді був бібліотекарем п.Пашера, завзятий русофіл; з ним Ол.Ол. часто доводилося вести дискусію щодо українського національного питання. Дспомагав Ол.Ол. у справах друку "Кобзаря" убогий емігрант Шаров, дуже гарна людина. Цей Шаров пройшов через емігрантські вогні та води й рад був спочити в нашому тихому родинному кутку. Тоді до Праги часто приїздили різні вчені і професори з Росії. Вони дуже упевнено говорили, що України нема, немає ані окремої мови, ані культури української. Чехи їх ввічливо слухали, але мали на цю справу

свою думку, мали вже досвід, як усякі окупанти говорять про гноблені ними народи. Щодо нас, Русових, то ми, як українці, скрізь зустрічали в чеських культурних колах дуже прихильне відношення.

Ми приїхали до Праги влітку 1876 р. а вже в листопаді цього самого року вийшов І.т. "Кобзаря", здається, в кількості 3000 примірників. Він увесь складався з творів *дозволених* до розповсюдження на Україні. Після Різдва, приблизно в лютому, або в березні, вийшов з друкарні п.с. Грегга і І.т. "Кобзаря", цілком уже нелегальний, у значно меншій кількості примірників, бо його можна *можливо* конспіративно перевозити на Україну. Скінчився друк "Кобзаря", кінчався й час нашого життя у Празі. Ол.Сл. теж зібрав для своєї праці потрібні книги й, навіть, рукописи, а також портрет чеського героя Ямжа. Наша служниця, побачивши в нас на стінці цей портрет, радісно повторювала: "це наш татінек, він за весь наш народ заступався".

Навесні ми залишили Прагу, щоб побачити в Відні Драгоманова, що тільки приїхав на еміграцію. Хотілося з ним побачитися, послухати про його наміри, рішення. Ми увозили з Праги не тільки скриню, повну чеських книг, історичних хронік про Гуситські часи, літератури тогочасного національного відродження - ми в серці своєму уносили вічний спомин про ту ласкаву поміч, яку зробили нам у Празі, нам представникам невизнанної й досі нації, а саме допомогу випустити в широкий світ творки нашого дорогого народнього поета, ми уносили почуття взаємного розуміння своєї мети двома націями Українською й Чеською.

---x:x:x:x:x:x:x---

Дм. Чижевський.

Думки про Шевченка.

/естетичні та історично-філософські
фрагменти/.

I.

До кожного звільен Шевченка щорічно з'являється досить велика кількість звільенної літератури. І серед неї щороку поважне місце займають етюди, що роблять спробу зв'язати імя Шевченка з тим чи иншим моментом сучасності: або довести, що

Шевченко наближається до тієї чи іншої сучасної політичної або суспільно-ідеологічної течії, або відшукати в Шевченка ті чи інші відповіді на сучасні проблеми й питання сьогодення. Вже не раз і не одні із видатних українських письменників, або й політиків /починаючи з Драгоманова/ протестували проти цього; і різними аргументами обґрунтовували цю думку, - що не можна втягати поета в політику й ідейну боротьбу сучасності. Але ніяка аргументація, очевидно, не допоможе там, де говорять пристрасть та ще політична пристрасть. І знов пишуть твори, які тільки з почуття якогось внутрішнього сорому не дістають назв "Шевченко, як ----іст", "Шевченко проти сучасного комунізму", "Шевченко й земельна реформа", "Шевченко й резолюції X конгресу партії У". Зміст і без цих назв - завжди той самий - "Шевченко та наша епоха денна".-

Не треба й не варто повторювати старих аргументів проти зв'язування того, що має вічну й надчасову цінність, з тим, що лише часом, тлінним часовим буттям, гордістю "я" і страхом перед усім ширшим, більшим і вищим. Але треба й варто просто уважно подивитися, де й у чому значіння Шевченка можна шукати й де його шукати не треба й не слід.

2.

Коли словами Шевченка і його думками/діями, або такими, як їх розуміють наші сучасники/ оперують, як прикрасок та підтримок політичних і ідеологічних реноме, то поперше забувають про те, що ті слова й ті думки, які когось і щось можуть підтримувати, це теоретичні правди /дійсні або мнимі/.

Бо ж дійсна - "теоретична правда" / себто, правда, що є правда пізнання, не віри, не прозріння, не здогадки, або передчуття/). На калькуляції спирається можливість збудувати машину, будинок або міст; на знанні людського організму - лікування хвороб; на підрахунку фінансових можливостей і ресурсів - скажемо-плян стабілізації. На теоретичній правді "спирається" "техніка", спирається "вміння", спирається кожне опанування реальності, що може вести до реальних, дійсних змін у ній шляхом наперед передбачених, намічених, свідомих актів праці. І це тому, що теоретична правда має й одній властивий характер - характер певності, неспехитності, якоїсь майже матеріальної твердості і кріпості.-

Кожна правда є у своїм естві двобічна: "я" або "ми", якийсь суб'єкт пізнання її знає, але ніколи й ніде не продукує її зі себе, "мені" або "нам", суб'єктові протистоїть об'єкт, зміст пізнання. І в цьому об'єкті найважливіше й центральне - незалежне від "мене", від суб'єкта, непокірне йому, ним не опановується ні в меншій мірі. Як рок, або присуд вищої сили тяжить наді мною зміст найпростішого й найдрібнішого об'єкта. Хіба в коїй - або цілого людства, з його найвищими геніями - сили змінити в своєї волі зміст пізнання - не тільки скажемо - закона тяжіння, але й зміст відомостей про будову кишкового тракту найдрібнішої тварини, або найменшу теорему математики. Можна знайти, відшукати, одкрити щось нове й инше. Але й це нове й инше буде тяжити тією самою незмінною необхідністю над усією творчою силою суб'єкта пізнання. Зміст і об'єкт пізнання є віби вічно-ворожа суб'єктові і йому протилежна сила.

Цей специфічний характер пізнання виявляється й у відношенні знаття до інших цінностей, що стоять поруч із ним - як етичні, естетичні, або підрядні йому - консеквентність, гармонійність, простота то що. Якась думка може бути надзвичайно потрібна, просто конче потрібна для моралі, але як що вона невірна, вона й не вийде поза межі неправди. І коли якась ідея робила б світ і життя в сотки разів краснішим; естетично-вартним, це все ж нічого не говорить на користь її теоретичної правдивості! - Так само навіть і підрядні теоретичні кваліфікації думок - як от їх простота, ясність, гармонійність можуть що-найбільше пробуджувати в нас сажання, щоб ці думки були правдивими, але ніколи не будуть якимись аргументами на користь їх правдивості.

І без огляду на такий абсолютний характер теоретичної правди, а може й завдяки йому, кожна правда, кожна правдива думка має характер непримиримості, безкомпромісовості, не тільки в відношенні до суб'єкта пізнання, а й до інших думок, що теж /як і всякі й усі думки/ претендують бути правдивими. А саме: Як що визнана, обґрунтована, стає фактом теоретична правдивість якоїсь думки, тим самим заподіяна смерть безлічі інших /можливих/ правд-гіпотез, теорій, припущень "невірних". Подібно матеріальному тілу, що, посідаючи просторова непроникальність, і правда посідає "непроникальність", але не в просторовій, а в "ідейній" сфері.

І цим засовується специфічний характер історії розвитку теоретичної думки, історія розвитку ідей. В історії теоретичні думки ми зустрічаємо справжню "bellum omnium contra omnes" справжню боротьбу на смерть - не на життя. Бо кожний елемент сфери теоретичної правди має абсолютні претензії /на правдивість/, які не можуть бути примірені з абсолютними претензіями інших правд. І боротьба закінчується тут найбільшим у світі автодафе ідей, де гинуть великі теорії, що панували тисячеліття, що стояли в центрі великих культур і широкої творчості поколінь; гине поруч і дрібне й непомітне. Але "гине" справжньою смертю, бо між правдою й неправдою немає ніякого посереднього становища. Правда не може жевріти, а тільки - горіти повним полум'ям. -

І в цьому характер теоретичної правди, що так скупко й непевно ми накреслили, в ньому-і корінь парадоксального самобивного характеру теоретичної правди. Кожна теоретична правда народжує з себе вищу правду, що несе їй самій смерть і забуття.

Кажучи словами одного з найбільших учених останніх часів: "кожний із нас знає, що те, що він зробив, перестаріє за 10, 20, 50 років. Це наша доля, та більше: це смерть наукової праці --- кожне наукове "рішення" визначає нові "питання" і хоче перестаріти й бути перебореним. -- Але ж бути науковим перебореним це не тільки наша загальна доля, але й наша загальна ціль. Ми не можемо працювати без надії, що хтось інший піде далі ніж ми." /Макс Вебер/.

3.

Чи ж не є цілком і наскрізь інший світ естетичних цінностей?

Хіба естетичне протистоїть суб'єктові естетичної творчості, місцеві та суб'єктові естетичного приймання - нам усім, хто приймає чужі витвори, як естетичну даність? Хіба, навпаки, естетичне досягнення - після довгого і процесу боротьби з непокірною матерією для місця, з непокірним - "незрозумілим", "чужим" мені, "неясним" - об'єктом приймання для суб'єкта естетичного приймання - не є васпокоєнням і гармонійним відношенням визнання естетичного об'єкту - "єдино можливим", "таким як і треба", "близьким", "зрозумілим"? Зміст естетичного об'єкту знаходиться не

тичному - загальний закон широти й миру. Ми свідомо обмежились не повною характеристикою естетичної сфери. Та повне нам тут і непотрібне.

4.

Ми можемо, виходячи з наших міркувань, де-що сказати про Шевченка. А саме поставити собі кілька запитань. - Чи хочемо ми в Шевченка чомусь теоретично вчитись? І чи можемо ми вважати, що думки Шевченка в теоретичній правдивості мають свій сенс, своє значіння для нас і для нації? Та чи думаємо ми, що і для нас і для Шевченка ліпше, важливіше бути в теоретичній згоді, ніж ув естетичній гармонії?

Відповісти на ці запитання для того, хто визнає правдивість наших теоретичних міркувань не є важко.

Розуміється теоретично ніхто й ніколи - навіть і з авторів статей про "Шевченка та наші політичні завдання" - вчитись у Шевченка не хотів. Тільки певна неясність думки приводила до того, що в Шевченка шукали доказів для того або іншого твердження. Бо ж ув естетичному ніяких доказів ні для чого знайти не можна. Естетичне може мати (зокрема словесна творчість) теоретичний зміст, але цей теоретичний зміст не збільшує й не зменшує цінности естетичного й не має до неї ніякого відношення. Ми повинні одверто визнати всі протиріччя в Шевченка, повну неясність його поглядів і оцінок, навіть до зафіксованої в щоденнику неясности поняття нації, - бо ж для Шевченка там і Лермонтов "наш поет" і Герцен - "наш вигнанець".

І тільки визнавши повну незначність для нас думок Шевченка теоретично, ми маємо змогу оцінити естетичне його колюсальне національне значіння. Найвища функція естетичного - зеднання, зеднання індивідуумів, теж і груп, фракцій і партій, навіть народів і націй через межі їх теоретичного розбрату та розеднання. Українська нація розірвана не менш, а може й більше, ніж інші нації й народи. Розірвана на партії й політичні угруповання, що одріжняються одне від одного думками й ідеалами, програмами й резолюціями. Розірвана на класи, що одріжняються цілями політичними й суспільними - а кожна така ціль формулюється, як теоретичне положення - конкретна вимога або програма - себто, система висмог. Розірвана й у межах партій, і через них, інтелектуальними і психологічними зликами, що виростили

в "ворожію", а в дружньо-спорідненім відношенні до субекта пізнання. І чи не є через це цілком иным і внутрішні відношення у сфері естетичних цінностей. Сфера естетичного буття є "м'ягка", "спокійна" сфера - для субекта /і у сфері естетичній багато боротьби, неспокою і трагізму, але в іншому, не в тім відношенні, що нас займає. Тому про це тут на цім місці можна й не говорити/. Гармонійне відношення естетичного "визнання" рококо не заважає тому самому субектові визнавати - і в інший момент життя і здійснювати - це естетичне визнання у процесі приймання "готицьке" або "класичне". Якась самоперебудова, самозміна естетичної "настрєности" субекта робить його здібним до естетичного визнання примітиву або екзотики, гротеску або карикатури.

Не вузькість теоретичної правди, що не може й не хоче визнати поруч із собою якоїсь іншої відмінної правди, а, навпаки, широта і примиренність-характеристичні для сфери естетичної, в якій різне і протилежне може стояти поруч одне з одним, де немає "непроникальності" окремих цінностей і де розвиток і поступ нікого не "вбиває" і нічого не зникає, де є ріст і збільшення, а не зміна, й де закон часу знає "забуття" /може й вічне/, але - не "спростовання".

Лише там, де естетичне доторкується до матерії або до теорії - у процесі творчості, що з матерією бореться й її формує, та в утворенні теоретичних течій /або збудованих на зразок теоретичних "шкіл"/ - там повстає боротьба проти якогось "напрямку" або "стилю" в мистецтві, повстає ворожнеча й суперечка. Але в суперечці й ворожнечі - тільки люди, але ніколи не цінности самі, "напрямок", "течія", або "ухил" засуджується, але не "спростовується", не "звільється".--

Не дурно ж естетичне є те, що найбільше зеднує й найдалше сягає. Чи близька нам культура негрів або Китаю? Але й у ній найблище, і в ній найпрístupніше - мистецтво. Воно може безпосередньо підвести нас до душі найдалшого народу - як до тільки ми здібні до якоїсь своєрідної настроєности, що дасть змогу співзвучання нашої душі з душею далекого, чужого й незрозумілого народу. В кожному разі в цій сфері ми не будемо хотіти цей далекий нарід у чомусь переконувати, чогось навчати, вести за собою, бо тут - ув есте-

на ґрунті різних держав, а тепер на ґрунті иншого державного угруповання змінюються, поглиблюються і зростають. Розірвана і психологічним партикуляризмом і індивідуалізмом, що - може-б дійсно як дехто думає властивий українській нації, яко такої. І значіння Шевченка саме в тому, що він "зеднує всіх", що він через межі теоретичних та практичних перепон - бо ж естетична сила не знає теоретичних меж і кордонів - дивною силою зливає всі течії й напрями в одну стихію - що є можливістю однаковою і для національно-культурного і для національно-політичного життя. Тому Шевченко приймається й комуністами /що будуть соромливо шукати "соціальних мотивів" у поезії Шевченка й обявлятимуть його селянським або ліпше "незасможницьким", а то й "пролетарським" поетом/, і вигнанцями /хоч і з них дехто шукатиме виправдання для свого естетичного права визнавати Шевченка в його "народницької", або "марксістської", або "гетьманської" ідеології/, і свідомими українцями та навіть культурними москофілами /хоч останніх я ж не маю бажання "окупувати" до українців/ і для політика і для "етнографічного" Українця /а не слід ігнорувати й існування таких/. І не дивно. Бо поезія Шевченка, - це ж космос українського життя. І не тому гарні постаті козаків, або зі співчуттям згадуються гетьмани в Шевченка, що він у думках своїх мав теоретичну ідею відродження козацтва або гетьманщини - а через те, що це є образи й символи України. Шевченко об'єднує всіх - і вірних, і невірних синів нації і правих теоретично та політично, і неправих - бо його прокляття невірним або неправим /з пункту погляду Шевченка/ можливі тільки через те, що й воли на його думку належать до єдності національного цілого.

І в цьому - відповідь і на наше третє питання. Шевченко саме естетично одкриває, що українська нація є, - вже тим він зеднує ті партикуляристичні одиниці та групи, які є хаосом, а не єдністю, бо над ними не носяться й не може носитися творчий "Дух Божий". Отже - або теоретичний Шевченко, як представник розпаду єдності, або Шевченко, як естетичне явище, - представник надіндивідуального буття національного!

5.

Але чи правда, що в естетичній сфері відкривається /чомусь/ онтологічне в нації? І чо-

ну це так?

Здається, що знов та сама естетична функція зеднання є тому причиною. Ніжне буття не є буття, що замкнене в собі й у своїм унутрішнім обмежене й ним закінчене. Ні! Кожне буття - здобуває своєї повної реальності тільки в виході своїйому поза свої межі. В історичній сфері це значить - прорив до інших культур і до інших культурних сфер, як явище з иною, для них чужою сфери. І тут нікто й досі так, як Шевченко не "репрезентував" українську націю назовні / як що вжити цих вульгарних та тривіальних слів/. Шевченко "зеднує" українську націю з цілим культурним світом, хоч як він не є для чужинця не-зрозумілий та далекий. Але геній займає своє місце там, де немає місця для звичайних явищ. І в естетичній сфері визначається саме те, що є своєрідного у явищі Шевченко - його національність, що саме с і ігнорувалась у вченні есо діяльні у практичній сфері.

Та Шевченко зеднує, власне, українську націю і з майбутнім. Бо коли нація зникає /як деякі орієнтальні нації та власне і грецька нація, з якою новогрецька має дуже мало спільного/, то через естетичне найбільше й найширше може вона жити все ж ув історичній стихії - у традиції /як живе Гомер або Софокль/.

6.

І що найбільш дивовижного як раз розкривається в естетичнім феномені Шевченка - це те, що його буття і його творчість належать до часів, коли найменше з усіх часів української історії реальним було все те в українській нації, що характеризує націю, яко таку - політичне, культурне та, навіть, побутове життя. Шевченко це в естетичних формах ніби квінтесенція чистої реальності національного буття. І яко такий вияв реальності нації, що майже зникла назовні, життя якої заховалось під попідом культурної денационалізації, Шевченко, як естетичне явище, своїм значінням щось подібне до тих велетенських будов старовинних народів, що живуть і після їх /народів/ загибелі, буття яких ніби відділяється від життя нації й дістає власну реальність, як от єгипетські піраміди або обеліски. Але обеліск та піраміда повстає за часів найбільшої потуги й унутрішньої сили єгипетської культури з колосальною витратою організованої сили, - Шевченко звстає ніби з нічого.

І це найбільш підкреслює в ньому ту стихійну міць естетичного, що часами піднімається ніби зі сфери культури у сферу природи та надісторичних цінностей. Бо в історії

Все йде, все минає і крає немає...

.....

.....

.....Одне зацвіло,

а друге завяло, навіки завяло,

І листя поховкле вітри рознесли.

Між тим у природі - вічний процес

.....сонечко встане, як перше вставало;

І зорі червоні, як перше плили,

Попливуть і потім.....

Бо як раз людська творчість, душа людська ще вище над вічним ~~встановленим~~ часовою зміни природних явищ, - бо в ній здійснюється надчасове. Чи не це предмосилося Шевченкові, коли він образам зміни історичних подій та вічного коловороту природи протиставляв - "душу живу."

-Як небо блакитне, нема йому крає,

Так душі почину і крає немає.

І в цій сфері - всеохопного й вічного треба шукати значіння Шевченка - у сфері естетичній.

----x:x:x:x:x!x:x:x----

Св. Письмо й моменту устремління до вічності
й до волі в Т. Шевченка й у його творях. ^{х/}

Там, де наука доходить до межі, якої їй не сила переступити, там де вона схиляє покірно чоло перед обмеженістю конструкції людського розуму, там починаються широкі простори для творчого духа, там починається царство мистецтва. І поки буде людство існувати, доти й буде жити і промовляти через свої таємничі сили цей подивугідний вияв творчих сил людини, що переборче час і його закони.

В чому ж, властиво, полягає діяння акція?

Ми можемо сказати, що творчість це - надання форм об'єктивному матеріялові суб'єктивним началом творця. І коли Платон казав, що думки це містки, засоби наближення до істини, а коли думки, висловлені прозою, не дають нам самого предмету, то лише поезія дає нам оте життя в його повній конкретності.

Отже, в цій акції людського духа ми маємо два начала: внутрішні мистецькі переживання поета і назверхній об'єктивний матеріял. І у процесі виявлення мистецького "я", таким чином, відіграє роль не тільки "як", а й те "що", на яке скероване від мистецького "я" це "як".

В безконечній гамі поетів є такі, для яких це "що" своїм добором майже не відіграє ролі, це "що" для таких поетів здебільша лише матеріял, що набірає мистецької форми в лірично-музичній енергії поета.

Але є й такі, для яких, окрім лірично-музичного виявлення, набірає величезного значіння й це "що"; дух такого поета для задоволення свого мистецького інстинкту вимагає ще й певного, спорідненого собі, об'єктивного матеріялу.

І тоді з глибини цього мистецького інстинкту погстає певний ідеїний зміст, певне світоуявлення.

І такий поет у своєму непереможному стремлінні виявити себе до кінця стає пророком і філософом. Таким поетом, на нашу думку, є й Тарас Шевченко. Це стверджується тою обмеженою кількі-

^{х/} Читано на Академії в честь Т. Шевченка, влаштованої Укр. Педаг. Інстит. ім. М. Драгоманова у Празі 1925р.

стю улюблених постатей, що зі зростом і розширенням духовного обрив поета зростали й собі зі стану рудиментарного, так би мовити, локального, виростали до постатей світового значіння.

Пригадаймо лише постать дівчини в "Оксані К-о" і "Мені тринадцятий минало", що через "Катерину", "Черницю Маріану", "Наймичку", "Відьму", мати в "Неофітах" піднеслась до величного образу Марії, або ж згадаймо сина "Катерини" - поводиря сліпців, Петруся, варнака, Максима й месіу в тій же "Марії".

Мусимо тут ізробити невеличке завваження, а саме, що при всяких спробах поділів, коли йде балачка про певний тип поета, не треба забувати, що цим і лише цим не можна вичерпати цілої амплітуди творчості поета.

Во - з одного боку - людина це - можливість усіх можливостей, і тому чимось одним ніколи не можна вичерпати її змісту, а - з другого - в основному тоні творчості завше дзвенить це ціла низка інших.

У пояснення цього наведемо приклад із парини музики: зміст певного тону не вичерпується лише його основою, що виразно визначає його обличчя, а що поруч і рівночасно згучить ще кілька десятків обер і унтертонів.

Коли ми встановляємо, що для Тараса Шевченка мент задоволення мистецького гону наступав тоді, коли він знаходив у самій природі, в об'єктивному бутті відгомін своїх устремлінь, або інакше, коли цей об'єктивний матеріал мав споріднені елементи з елементами психіки поета, то нам не можуть бути нецікавими - з одного боку - основні моменти психіки поета, а - з другого - той матеріал, що був спорідненим цим елементам.

Природа заклала в людину могутній інстинкт продовження роду, вічного відтворення. У простішій формі це - половий інстинкт; у своїй усвідомленій і глибоко відчутій формі це - устремління до вічності, змагання перейти за часово-просторові форми, устремління до злиття зі Всесвітом і виявління Всесвіту в собі.

Це, на нашу думку, перший основний момент психіки Тараса Шевченка.

Малим хлопцем Тарас під примусом цього непереможного устремління дряпається на могилу, а потім вандрує гет-гет у степ, щоб дійти до "залізних стовпів", що небо підпирають. Цією мандрівкою

намітилось усе життя поета. Мимоволі тут пригадується друга велитенська постать - малого Мирона - що прибіг до потоку, глянув у водню безодню, де відбивалось небо й сонце, та й остовпів...

Ця картина водної безодні, картина таємничої безконечності - вічності на все життя запала в душу Івана Франка.

Чи не є взагалі злиття з цим почуттям вічності ознакою людей, одарених вищими силами, ознакою геніальних людей, і чи не є це тим моментом, що робить твори цих людей загально-людськими, загальноарозумілими й рідними, близькими кожній людині.

З цього загального ґрунту виріс в поета і розвився на фоні соціального й національного поневолення України другий психічний момент - устремління до волі.

Цей момент виявився у двох напрямках: боротьбі проти соціального й національного поневолення й боротьбі за визволення свого духа, боротьбі проти поневолення його тою буденщиною, що накладає гірші ланцюги, ніж фізична неволя. Це поет відчував надзвичайно гостро. Ще в 45 році поет казав, що не так страшно впасти в кайдани й умирати в неволі, як "спати, спати

І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть,
Ніякого: однаково -
Чи жив, чи загинувь.

Соціальна й національна неволя, а далі і ближче знайомство з людьми приводило до думки, що у світі панує неправда, а свідци й повставало те нестримне прагнення раю на землі, де буде "Син і Мати", де буде Правда на землі.

Свідци оте чекання апостола "Правди й науки!"

Такові, на нашу думку, основні моменти психіки Тараса Шевченка.

Це, так би мовити, мотори, що скерювали його мистецький інстинкт на певний матеріал.

Коли ми кажемо про матеріал, то, як такий, його можна поділити на сучасний і минулий. Перший ми можемо заприйняти безпосередно через зустріч із подіями чи посередньо через інших людей, їх оповідання, або через писане слово; другий - майже виключно через писане слово. А тому книжки займають не останче місце в ряді матеріалів творчості

письменників.

І коли ми підходимо до розгляду творів Шевченка, то нас не можуть не вразити в них численні сліди зацікавлення Св.Письмом.

Так ми маємо твори з мотами з Св.Письма: поеми: "Сон", "Іван Гус"; містерія "Великий льох"; поему "Кавказ"; "Друже", посланіє "І мертвим і живим і ненародженим"; поеми: "Відьма", "Неофіти".

Далі йдуть переспіви біблейських мотивів: Псалми Давидові - ч. II / I, XII, XIII, XIV, XV, LXXXI, XCIII, CXXXII, CXXXVI, CXLIХ, подраж. XI пс. /, з книги прорка Ісаї гл. XXXV, Єзекіїла гл. XIX і Осії гл. XIV.

Далі - твори, формально оперті на Св.Письмі: поеми "Саул", "Царі", "Марія" і "Во Іудеї, во дни они".

І нарешті - ті або інші філософічні думки, малюнки й вислови, запозичені з Св.Письма, **перекладані** в різних творах.

Не враховуючи останньої групи, ми маємо в вищенаведених творах 3345 рядків, що на 20430 віршових рядків цілого "Кобзаря" становить **остільки** поважну кількість, що проминути цього факту не можна.

Мимоволі насувається питання, які **моменти** Св.Письма були созвучні психічним струнам Шевченка.

Св.Письмо в цілому / давній і Новий Завіт / можна віднести до т.зв. "Месіянстичної" літератури.

Треба думати, що людина на світанку теперішньої доби свого існування не мала того розуміння тямки "смерть", яке ми вкладаємо в її.

Та страшна боротьба перших людей за підпорядкування собі сил природи для забезпечення свого життя і продовження життя роду рідко давала можливість людині вмерти, так би мовити, від смерти.

Перші люди здебільша гинули підчас боротьби. А тому, можна припустити, що й наша тямка "смерть" утотожнювалася в тих часах з тямкою "небажаний, трагічний випадок."

І лише довгим періодом самоусвідомлення, а далі вже спостереженням і об'єднанням цілого ряду випадків, людство прийшло до розуміння смерти як **необлавної** конечности.

Таке усвідомлення зродило бунт людського духа, до не хотів і не міг зрозуміти такого завершення свого існування. Тут уже лежать зародні **но-**

вої тямки - "вічності".

І ця боротьба людського духа зі смертю відбилася у цілому ряді легенд про тих героїв, що перемагають смерть.

Такові сказання давнього Вавилону про Гільгамеша, що мають давність трьохтисяч р. до Христа; легенда про появу Кришні, що воплотився без волі мужа в утробу чистої прекрасної княжни Деванакі.

Ось ця легенда:

"Княжна Деванакі "Боготворна" живе в чистоті, прекрасна й мудріца зі всіх жінок.

Волею Магадеви, царя неба й землі, сонця сонць, вона призначена породити спасителя й учителя роду людського - Кришну, вона має дивний сон, що вона вся проясніла, прошита промінем Вішні, а з краплини крові, що впала з її чистого лона на землю, виросла на весь світ могутня винна лоза до якої сходилися люди підкрипити плодом небесного дерева. Переслідувана царем тьми і зла Кансою, Деванакі втікає до старців пустельників, де під тіню "дерева життя", має чудове видіння: небо відчинилось, а сам Магадева, сонце-сонць, в цілім блиску своєї могутності, вийшов серед дивних згуків небесної гармонії на землю, нахилився над чистою дивою і проняв її промінем життя.

Діва здригнулася всім єством своїм і почала Сина Божого. Тут цікаві привіти старців перед і по Зачаттю: "радуйся вибраннице спасіння, покійна і смирена серцем. У твоє лono гякнув промінь божого світла, в тобі він прийме вид чоловіка й переможе смерть, переможе ворогів, а земля й небеса сповняться радістю, а зірки і небесні світила померхнуть при його блиску.

Прийде Він - живий образ Нескінчености, Всемогутности, Мудрости і Краси, Він - все ві всім...

І все земне, квітки, рослини, дерева, люде, жінки, діти, невільнички заспівають пісню радости, бо Він - пан всесвіта. Прийде Він солодший од меду, чистіший од саранца без плями, з устами дівчини, і всі серця наповняться любов'ю".

По зачатті стрітив її найстарший пустельник словами: Діво-Мати, привіт тобі. Ти мати нас усіх, бо породила того, що віродив нас усіх....

Розум його Кришною - святим... "х/

Персидські святі книги кажуть, що під кінець призначеної Ормуздом доби появиться післянець його Созіох; його породить чиста дівчина від Зороастрового сім'яні, що переховується у святій воді, куди та дівчина приїде купатися. Той Созіох подужає Аримана. Тоді мертві оживуть і настане вічне, щасливе і праведне життя.

І нарешті маємо витвір літератури жидівського народу - легенду про Христа, що "смерть смерті поправ".

Отже ми бачимо людська думка періодично вертає до цієї теми - втілення моменту вічності в певну постать.

Були часи, коли люди покійно чи з прокльонами схилили свої голови перед неминучістю, вся увага зосереджувалася на часовому перебізі життя, на найбільше використання життєвих можливостей і заживання того, що вважалося насолодами життя.

Були часи, коли розвій науки давав людському розумові можливість думати, що все незабаром стане ясним і зрозумілим.

Але звичайно великі кризи, як прикладом, загальна війна чи революція, а часто густо одна вслід за другою знов казали своє *Magnum* і знов прокидався людський дух приспаний тихим і спокійним життям, і знов поновлялося змагання проникнути в таємницю начала начал, проникнення в таємницю буття. І ці часи завжди були часами розквіту людської думки.

Звертаючися до Св. Письма, цього найцікавішого пам'ятника творчості жидівського народу, ми мусимо зупинитися на його значінні для цілого людства, а зокрема для жидівського народу.

Для людства, поперше, во всіх часах, не виключаючи й наших, Св. Письмо має значіння своїми чисто поетичними вартостями. Во всіх часах воно було невичерпаним джерелом тем і мотивів для мисців різних народів.

Не забудьмо, що й досі ми живемо образами Св. Письма, чи буде то Ева, Хам, Каїн, Агарь, Сара, Соломон, Предтеча, Мойсей, Марія, Юда, Христос.

Але оминаючи цей бік, ми вкажемо на той основний фон усіх творів Св. Письма, що так притягує уми людей, це - глибоке відчуття моменту віч-

Х/Священнічкни Іл.: "Архангелові віщання Марії" і Благовіщенська містерія. Записки Н.Т.ім. Шевченка т.76-77.

ности й поступнеє його розвинення від його втрати й до його повернення.

Прийнявши звичайний поділ на Давній і Новий Закон, ми, властиво, маємо в першому підготовчу до приходу Месії, а у другому - його прихід, його боротьбу зі смертю і встановлення менту вічності.

На цьому загальному фоні розвивається драматична історія жидівського народу, яка під кінець набірає трагічних форм, а саме в моменті зречення від вкритого Месії.

Ця ідея вічності в ліпших людях жидівського народу так тісно пов'язалася з існуванням самого народу. До саме його існування, його слова, добробут, данування над иншими й несення серед них свідомого Бога, стало символом цієї ідеї.

Та неволя, що її зазнав жидівський народ після свого розквіту державного і з якої він, як державне тіло, ніколи вже не піднявся, ще більш загострила і скріпила у проводирів народу ці почування вічності, персоніфіковані в постаті жидівського народу.

Ці ліпші люди всією силою свого східнього темпераменту й фантазизму добре схопили один цікавий момент у житті нації, а саме, що лише той народ ніколи не загине, як народ, хочби весь світ повстав на нього, лише той народ, що має перед собою далеку мету, яка освітлює темні шляхи тяжкої буденщини.

І ось усе настирливіше брешуть нота про прихід Месії, що в жидів значило впрст "цар", що виведе свій Богом улюблений народ, переборе неволю і настануть тоді золоті часи.

Силою запальних слів вся увага концентрується на цьому моменті. Може бути, що Месія той уже тут серед них, може він завтра прийде. Все наелектризовано, чекає. І всі тяготи легше переносять.

Ясно, що на такому ґрунті мусили були з'явитися тисячі Месій, але вони не ставали тим, що треба було жидівському народові.

І Христа жидівський народ мусив був відкинути, бо революційний універсалізм Христа абсолютно не покривався з суто-державницькими змаганнями жидів.

Прийняти Христа значило - признати свій національний крах і розтворитися в людській різноманітній масі для створення всесвітнього духово-

го інтернаціоналу.

Жидівський нарід розп'яв Христа, а тим урятував себе, як нарід, від загибелі.

Христос не став Месією для жидівського народу. Але жидівський нарід од цієї думки не відсахнувся. Він переніс цю думку часово на всю свою масу, на цілий нарід, що остаточно став окремим од усього світу вибраною одиницею, з лона якої все ж прийде Месія, а саме тоді, коли цей нарід запанує над цілим світом.

Нарід, що створив книги Давнього Завіту й жив ними довгі віки, виробив у собі таку відпорну силу, що без огляду на страту держави, територію й, навіть, мови, зненавиджений, гнаний і переслідуваний повсюди й во всіх часах, скоронив і скоронює свою відрубність і життєву силу.

На нашу думку та нація не вмирає, перед якою поставлені певні далекі завдання, що звійшли в її тіло й душу і стали під свідомим моментом.

Нарід же, що блукає, мов сліпий, на шляхах історії, нарід, якому ніщо не присвічує на його шляхах, гине.

Велика була культура жидівського народу й великі були ляде. Доказом цього - біблія. Книга-книг, сказали б ми.

Давно вже сплять на цвинтарях цілий ряд народів, що були колись зверхниками жидівського народу, давно могили їх поросли забуттям, а нарід цей живе. Чому? Бо перед цим народом далека ціль і вона мов зізда перед волхвами, йшла перед ними.

Геніяльність такого поставлення лежать у тому, що це властиво змушення народу до походу в вічність. Що це так, то найліпше доводять слова проф. Сорбони Віктора Боса /Жид - наш сучасник/: "Моя раса - сімь землі. Вона дала світові Бога, в якого ще нині всі вірять. Вона дала людству книгу книг, в якій уже 2000 років, як мільони лядей знаходять віру. Вона дала героїв думки, мрій та діла: Спінозу, Гайне, Маркса, Ласала, Бергсона, Айнштайна." Так дивляться на свою націю сучасні Жиди.

Тарас Шевченко, думаємо, міг і не мати таких міркувань, але що він своєю геніяльною інтуїцією відчув оці національні моменти в біблії - це факт. Бо аналогії в долі жидівського народу й українського насувалися самі через себе.

А дар провидіння в Шевченка безумовно був. Коли ми тепер звернемося до назверхніх умов життя великого поета, то побачимо, що якимсь дивним збігом обставин Св.Письмо, або його частини, завжди було супутником поета.

Так, перші дитячі вражіння це - батько, що читав Мінеї /а можна припустити, що не лише Мінеї, а й депо ще Св.Письма/, а перуч столітній дід розказує про минулу Гайдамаччину. Ці два моменти так врізалися у вразливу душу поета, що далі завжди Св.Письмо спліталось із Україною. Перша книга, що її читав Тарас, це - Псалтир. Далі Тарас уже учень Академії Умистецтва, береться малювати на історичну тему. Його вчитель Брюлов радить йому теми брати з біблії або з римської історії. І Тарас переповідаючи про це пише в автобіографічній повісті "Художник", що він показав Брюлову шкід малюнку, як Петро Пустельник веде ватагу хрестоносців через якесь німецьке місто. Брюлов заборонив брати теми з інших джерел, окрім біблії та Римської чи Грецької історії. "Тепер у мене на квартирі - жадної книжки окрім біблії нема" - закінчує Шевченко це місце. Участь у Кирило-Методієвському братстві знову приводить до студійвання біблії. Той час узагалі проходив під знаком глибоких студій над біблією. Згадаймо творчість Міцькевича, Костомарівську "Книгу Битія" "Думка перекладу Св.Письма українською мовою, думка що її зреалізував Куліш, треба думати була ідеєю нікого брата".^{х/} Пригадаймо зрештою печатку, що її відібрали в Костомарова при грусі, на ній був напис - "Іоанна гл. XIII, ст. 32 В. К."

Далі зрешт Тараса Шевченка, цитадель, де одиноко дозволеною книгою була біблія. Заслання, де знов довгі роки біблія стає одинокою лектурою.

І Шевченко не лише читав, а, маючи чудову пам'ять, і добре знав Св.Письмо. Доказом цьому цілий ряд посилань та цитат у листах його й щоденнику.

Отже біблія не була випадковим явищем у житті поета, чується, що Біблія мала споріднені моменти з психікою поета, з його світоуявленнями. Подивимось у цілому на творчість поета й подумаймо тих основних тонів, що дають забарвлення

х/ В.Шурат: Св.Письмо в Шевченковій поезії.

всій творчості його.

Розкриваємо "Кобзаря" й перед нами жіночий образ. Читасмо - все він перед нами - і так до кінця. До нього навіязуються найінтимніші почування й рефлексії поета, з ними пов'язуються різні ідейні устремління поета.

У надзвичайно складному почутті чоловіка до жінки, в якому ми добачаємо зерно устремління до вічності, можна схопити два начала: почуття до матері, як звернення до минулого, а через це й навіязання сучасного до таємничого початку, і почуття до дівчини, як звернення в майбутнє, устремління продовжити себе в безконечність, а через це й перекинення містка в таємне завтра.

У переживаннях цих моментів у Шевченка з молодих літ загучали раби.

Мати його вмерла, коли йому було 9 літ, а перше кохання, що його він зазнав, було знівечене життям. Образ матері тісно зв'язався з образом дівчини й цей двообраз став улюбленим мотивом творчості Шевченка.

Обірвані струни почуття до матері й незадоволене почуття кохання наклали сумні фарби на цей образ. Поруч із замидуванням у цих переживаннях, поруч із конкретними моментами, що далі все більше йде процес абстрагування од цих образів, і ці почування все більше набирають характеру філософського ставлення.

Так уже 1841 р. цілком ясно й певно забреніли ці акорди.

Поет, зупиняючись на мінливості всього життєвого, питає: куди воно зникає, звідки береться, - і встановлює мент вічності в природі.

Це місце без сумніву оперто на читанні Св.Письма, а саме книги Еклезіяста /гл. I. строфи 4, 5, 14/.

Аналогічне місце знаходимо в поемі "Сон", що має моту з Євангелію Іоана, з тою різницею, що слова: "І нема тому почину, і краю немає", навізані тут до України - землі.

В тих же "Гайдамаках" поет установлює безпочатковість і безконечність душі, але на питання: "а де вона Суде", - відповіді не дає. З молодечок безпечністю кидає: "Химерні слова".

Але він ще повернеться до нього. Повернеться в найтяжчі хвилини свого життя.

Повного виразу цей момент набирає в 1859 р. в поемі "Марія".

Там же в "Гайдамаках" нездійснене стремління відтворити себе фізично породжує на фоні відчуття смерті думку про "славу".

"Безславному тяжко сей світ покидати". Народжуються "діти" Тарасові - його твори.

Але це все зародні.

Широкі можливості, що відкриваються так несподівано, життя, що кличе до боротьби, велика віра у свої сили, - це все скермовує дух поета до іншого.

22 квітня 1838 р. - знаменний день у його житті: розпались кайдани особистої неволі.

1840 р. виходить "Кобзарь". Сборник стихотворень Т. Шевченка. Остаточне намітився шлях. Слово займає перше місце, фарба відходить на другий план.

Твори, до 43 р. написані під впливом споминів, а тому й мають здебільша романтичне забарвлення. Це все звернення до улюбленої батьківщини - задивлення на неї крізь призму пережитого минулого.

Поїздка на Україну 43 р. ставить поета віч-на-віч з тяжкою дійсністю народу-кріпака, народа-раба, що ще не так давно був народом-лицарем, народом-козаком.

Корінь зла в розумінні поета - царський уряд з його теперішнім і минулим представниками /Микола I., Катерина II., Петро I./.

І ось у 44 р. Шевченко стає до бою з царським урядом і пише поему "Сон", що хоч і має мотів з Євангелія, але своїм стилем цілком підходить до писань стародавніх жидівських пророків.

На весні 45 р. кінчає Шевченко академію й вертає на Україну.

Дев'ять місяців проходять у призибуванні вражіння, матеріалів і раптом наступає стихійний вибух творчої енергії. Протягом 2-х місяців 20-ти днів /4/X-25/XII/ написано 3216 рядків і яких рядків. Розміром це - сто друкованих сторінок.

Основний тон мисленя цього періоду це-вибух гніву проти всякого утиску, це - проповідь до братів благання стати вищими, щоби скинути прокляте ярмо. Перед нами пророк вогняного слова Сібілейських часів.

Ввесь - огонь, ввесь - натхнення, ввесь-почуття.

Тут уже осмислено скристалізується протест проти національного поневолення.

Бренять рівночасно й інші мотиви. Роста й розвивається образ жінки, назираючи певних рис у "Наймичці" й "Невольнику"; знов ми чуємо і про думу, що найстрашніше це не в кайдани впасти й умирати в неволі, а спати і спати на волі. Але зазначимо, що це ще побічні моменти, основне - це стихійний порив до волі, а як наслідок його - протест проти неволі.

Перед нами проходять "Іван Гус", "Великий Льох", "Кавказ", "Псалми Давидові", "Послання".

Перших три з могами з Давнього Завіту, Псалми Давидові це - переспів 10-ти біблейських псалмів і лише "Послання" має мотів з Нового Завіту, але на характер його ми вже вказали.

Рицєю точкою цих настроїв поета є містерія "Великий Льох" із мотом, узятим з псалми X III ст. 14-15:

"Положил еси нас сусідами
нашим додрязаніє і поруганіє
судить окрест нас. Положил еси нас у притчу во язичіх,
покизанію глави в людех".

Себто: Ти віддав нас на погорду сусідам нашим, на сміховисько й наругу тим, що кругом нас.

Зробив нас поговірною між народами, щоб люди хитали головами.

І те саме місце в переспіві цієї псалми:

без плати
І без ціни оддав еси
Ворогам проклятим;
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідам,
Покинув нас, яко притчу
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами;
І всяк день перед нами -
Стид наш перед нами.

І під кінець переспіву цієї псалми власне зставка, якої нема у псалмі Давида, це - тро-

ханья в Бога, до вже поборов першу силу, побороти і другу, це лхтішу. Прохання стати на ката знов.

Перша сила це - друга ворона, а друга сила це - третя ворона з "Великого Льоху": Польща й Москва. Але в "Великому Льоху", крім змалювання чужих ворожих сил, що наклали руку на націю, є вже задивлення в середину, на внутрішні сили самої нації, це - три душі і три лірники. Цей момент розвивається далі в "Посланії" й набірає трагічних грізних нот під кінець життя поета в "Осії гл. XIV."

У "Великому Льоху" зарисувалася, хоча ще побіжними й маловиразними лініями, постать майбутнього Українського Месію, що встане на катів.

Цікаво, що знаки, які вказують на його народження, а саме мітла над Чигрином і здригнення землі, такі самі, як і в "Марії" під час народження Месію: мітла з востоку над самим Віфліємом, лише здригнулася не земля, а святий тесляр.

Цей період найбільшого вияву устремління до волі є рівночасно періодом найбільшого зацікавлення й заглиблення у книги Давнього Завіту.

І ось надходить переломовий момент у житті поета - катастрофа 5 квітня 1847 р., арешт і заслання.

Пророкові, що палкими словами закликав до боротьби за волю, запечатано уста.

Перших три роки заслання пройшли ще так-сяк, але, починаючи з 50 року, відбувається велика трагедія людської душі, що протягом сімох літ розривала міцний дух поета. Це був період боротьби з сумнівом і з невірою, період самозадушення й рівночасно підняття на недосяжні вершини: йде підсумок зробленому й шукання нових сил.

І знову біблія з поетом.

20 грудня 47 р. він пише до Василя Лазаревського з Орської кріпости: "...бо, сї-Богу, окроме Біблії, нема в мене ніоднісенської книжечки! Але думка все більш і більш звертається до Євангелія. Так, у листі з 50 р. до книжки Репніної ми читаємо: "Єдина втіха моя тепер, це Євангеліє. Я читаю його не для студій, щоденно, що-години".

І знов у листі до неї ж: "Новий Завіт я читаю з благовійним трепетом!"

Коли ми звернемося трохи назад і придивимося до самого характеру Кирило-Методієвського Брацтва, участь у якому повела за собою такі

страшні наслідки для Шевченка, то побачимо, що це братство мало в собі щось давнє-християнського.

Молодь, згуртована там, була добре і глибоко знайома зі Св.Письмом.

"Се була молодіж - каже Куліш - високої чистоти духової; апостольство любови до ближнього доходило в неї до ентузіазму!"

Шевченко ж для братчиків був вогнем, що все освітлював і запалював навкруги.

Куліш каже, що Шевченко завився серед них, як видиме оправдання їх натхнення звише.

Був тут і свій Юда - студент Петров.

Це все привязувало думки й почуття Шевченка до постати Христа й дало йому право провести паралелю у пролозі до "Неофітів" між собою і Христом.

На цьому ґрунті заглиблення в історію Христа, це чудову легенду про перемогу над смертю, вчування в цю постать на ґрунті особистих переживань повільно зростали елементи нового Слова.

Останніх сім літ заслання це найтрагічніші хвилини життя поета.

Повна самота, бо остаточно урвалася можливість об'єктивувати себе висловом своїх думок і настроїв у творчому процесі. Не знати, чи догляд був такий гострий, що дійсно не можна було писати, а може, що ще страшніше, криниця творчих сил висхла.

І ця страшна боротьба зі зневірою, сумнівами й безнадійністю закінчується перемогою духа, що підноситься понад усе хвиливе, дрібне.

Чорні тіні зникають. Перед нами чистий людський дух. Це - акорд вічності людського духа.

"Тепер і лише тепер я остаточно узірував у слово. - Любя, наказую Зи. - "Щойно тепер молюся я й дякую йому за безмежну любов до мене, за посланий мені іспит. Воно очистило, оздоровило мєє бідне й хоре серце. Воно відвело призму від очей моїх, крізь яку я дивився на людей і самого себе

Воно навчило мене, як любити ворогів і тих, що ненавидять нас.

А цього не навчить ніяка школа, окрім тяжкої школи іспиту й довшої розмови з самим собою.

Я почував себе, коли не доскональним, то, принаймні, бездоганим християнином.

Як золоте з вогню, як немовлятко з купелі,

я вихожу тепер з тманого чистилища, щоби почати новий шляхотнійший шлях життя". /Лист до Гр. Толстої 1857/.

Надходить радісний мент звільнення.

Знову ключем Се творча енергія: з'являється "Енофіти" - предтеча "Маріу".

І нарешті з під пера поета виходить архитвір - псема "Маріа", де обидві стихії, устремління до вічності й до волі, мент вселюдський і національний з'єднуються в одне гармонійне ціле.

Ось тут цікаво зупинитися на тому, як трактована основна тема Нового Завіту. Християнство у своїх чистих формах було антидержавним елементом, ментом духовно-аскетичного анархізму, це ясно з його ролі в Римській державі - воно остаточно захитало слабнувший державний організм Риму. І лише вгодом, із виходом на широкі шляхи, зі збагаченням, поросши в пірри, християнство, змодифікувавшись, намагається саме стати владою, або ж приладнатися до форм влади.

Звідси йде початок його розкладу. Такого християнства Шевченко прийняти не міг.

Шевченко прийняв Христа, але не таким, яким його зробила офіційна церква.

Християнство зробило Христа центром своєї науки, зробило з нього ідею.

Офіційна церква зробила Христа царем неба й землі.

Шевченко, грийнявши Христа, надав йому своєї власної інтерпретації. Його Месія, що двічі з'являється в "Маріу": в образі молодика і в образі сина Маріу, не - Христос, його науки ми майже не чуємо, бо він властиво лише Слово, або ще ліпше, форма для Слова, змістом якого - правда.

А тому він не поодиноким постать в історії людства, а явище спорадичного характеру.

А мент вічності остаточно переноситься на жінку - матір, на цей улюблений поетом мотив вічного творення. А до цього символу нав'язується друга Мати - спільна мати псема й міліснів його братів - УКРАЇНА.

Від неї родиться Месія - Слово Правди - вона й понесе його всьому людству.

Помиляється той, хто шукає тут історичного малюнку, помиляється той, хто бачить тут побожність християнську й помиляється той, хто бачить тут повстання проти певних християнських догм.

Це є оригінальне і з цілого духу Україн-

ської нації виходяче перетворення прадавньої думки про вічність.

Устами свого найбільшого поета нація Українська сказала: "Я живу й буду жити. І світло понесу во всі кінці землі!"

БІБЛІОГРАФІЯ.

М.Заваревський. ВЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ І ЙОГО ДУМКИ ПРО УКРАЇНСЬКУ НАЦІЮ І ДЕРЖАРУ /з портретом В.Липинського/. Відень. Видано заходами О. Жерба, 1925, ст. 51, 8⁰. Ціна 3 Кч.

Уже самий заголовок книжки мусить звернути на себе увагу українського читача. І, вправді, хто не знає українського вченого і політичного діяча В.Липинського, особливо з останніх його праць - "Листів до братів хліборобів", що почали виходити друком з 1920 р. в збірнику "Хліборобська Україна". У цих "листах" шановний наш учений з надзвичайною широтою думки, глибиною критичної аналізи та гарячою любов'ю до рідного краю і свого народу розкриває причини нашого теперішнього лихоліття та вказує нові шляхи до нашого визволення.

Але через те, що в "Листах" В. Липинський висловив зовсім нові у нас думки і науково їх уґрунтував, тому для доброго зрозуміння його думок і доказів потрібна для читача певна підготовка і дуже уважне студіювання - "Листів"; як і взагалі для всякого наукового чи філософського твору, хоча "Листи" написано дуже гарною, прозорою мовою.

Тому треба вітати появу книжки М.Заваревського, що ставить собі завданням улегшити широкій громаді змогу ознайомлення зі змістом "Листів", які безперечно належать до найвизначніших появ на полі української політичної думки.

На початку своєї книжки автор ставить питання, котре, після страшної катастрофи, якою закінчилися змагання українців відбудувати свою державу, цілком природно настигливе стає у нас перед очима: чому так сталося? "Чому повизволялися і створили собі самостійні держави такі маленькі народи, як Литовці, Ести, Латвії... Чому воскресла Чехія, Польща, чому відродилася з останньої

руїни Туреччина, - і тільки ми не зуміли вдержати, вже відбудовану свою державу, і от тепер дожилися до того, що на одній частині нашої землі нас колонізують, на другій румунізують, а на третій найготовнішій - на сміх і на глум перед людьми - нас "українізують". І далі "чи навчило нас це лихо розуму. Чи знайшли ми в собі стільки духа і сили, щоб зробити переоцінку всієї нашої дотеперішньої тактики, всіх досі уживаних способів організації і боротьби, щоб у самих собі пошукати причини лиха і маши мужність у своїх гріхах та хибах признатися, надалі тих хиб стерегтись і по новому до нової боротьби в ряди шикуватись"....

І автор відповідає "На жаль, признатись треба, що такої переоцінки у нас не робилося... В однієї людини стало, одначе, сили і сміливості глибоко зазирнути в самий корінь нашого лиха, зробити сувору переоцінку - не якихесь там паперових партійних програм - але самих засад, самих основ нашої дотеперішньої національної політики й на живих прикладах нашого минулого і сучасного показати, що лихо наше не так у зовнішніх умовах, не так у силі наших ворогів, як у наших внутрішніх хибах, у хибах тих методів і способів, яких ми досі уживали - ця людина В.Липинський"....

Цілком правдиво автор каже далі: "здавалося "Листи" В.Липинського повинні були викликати дуже жвавий відгук, живу виміну думок серед нашого суспільства, викликати палкі суперечки. Особливо - каже далі автор - здавалось, повинні були ці "Листи" викликати завзяте змагання з боку ідейних провідників нашої соціалістичної інтелігенції різних партій, які досі мали немов монополію у кермуванні українським рухом"....

І, справді, минуло вже п'ять років, як появилися друком "Листи" В.Липинського, але ніхто з українських письменників не спромігся й досі бодрі на якусь оцінку тих "Листів" або на відповідь їм.

Далі автор каже: "Колиб праця такої ідейної глибини і цінності, як "Листи до братів хліборобів" появилася десь у наших сусідів у Чехів, у Поляків, то напевно б викликала жвавий обмін думок і утворила б цілу літературу; § нас же ця праця впала, як камінь серед болота: ні згуку, ні відгуку"....

Безперечно, це є сумний доказ занепаду української духовної діяльності.

Далі, подавши коротенькі життєписні дані

про В.Липинського та зупинившись на попередніх його наукових працях, М.Забаревський гарною, ясною мовою подає виклад змісту "Листів до братів хліборобів", а саме: перший лист, що писався 1920 р., коли українська демократична інтелігенція, що, як каже М.Забаревський, тримала за останні десятиліття в своїх руках керму українського руху, опинившись на еміграції, уже поділилася на взаємно ворогуючі між собою табори; другу частину "Листів" присвячену майже цілком питанню про "орієнтацію" української політики, себто питанню про те, на які зовнішні сили повинні опертись Українці, відбудовуючи свою власну самостійну державу; третю частину "Листів", присвячену питанню "про національну аристократію та про три методи її організації: класократію, одьократію й демократію", а також теоретичному питанню, як повстає взагалі національна аристократія і від чого залежить її моральний авторитет і четверту частину "Листів", що становить, як каже автор, "справний політичний трактат на тему про методи будови Української Держави, трактат глибокий думкою і блискучий формою".

Наприкінці автор зупиняється на розправі, що зветься "Покликання Варагів, чи організація хліборобів", що написав В.Липинський у відповідь на запитання відомого українського діяча й патріота Е.Х.Чикаленка під заголовком "Де вихід?".

Взагалі, книжка М.Забаревського цілком виправдує поставлену собі її автором і згадану вище мету. А ще тим більше треба вітати появу книжки М.Забаревського тому, що це є перша листівка, перший відгук серед українського громадянства на таку цінну і заслуговуючу уваги працю В.Липинського, як "Листи до братів хліборобів".

Г. Д.

Надіслані книжки і журнали.

М.Забаревський Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. Відень. Видано заходами О.Жербка 1925 р.

Літературно-Науковий Вістник. Книжки I і II, 1926. Львів.

Триуб. Тижневик чч. 15-22-1926 р. Париж.

Студентський Вістник ч. 12-1925 р. чч. 1, 2, 3 - 1926 р. Орган "Десус-а", Прага.

Наша Громада. Видає Укр. Акад. Громада при У.Г.А. ч. 1-2 січень-лютий 1926. Подєбради.

"На Варті" чч. II-12, 13-1925 р. і ч. 14-15-1926.
Незалежн. орган українського культурн. і церковн. від-
родження. Володимир, Волинь.

Всенародні співи в українській церкві. Уложив
д-р А. Ричинський. 1925. Володимир-Волинський.

Українські церковні співи на мішаний хор. 1925.
Володимир-Волинський. Ціна 5 золот. з пересилкою.

Парастас або моління за померших українською
мовою 1926 р. Володимир-Волинський.

-----0000000-----

ЗМІСТ.

1. Л. Білецький: "Поетична еволюція найголовніших образів та ідей Т. Шевченка."
  2. Д. Дорошенко: "Памяти В. М. Доманицького"
  3. С. Русова: "Спомини про празьке видання творів Т. Шевченка."
  4. Д. Чижевський: "Думки про Шевченка". /Естетичні та історично-філософські фрагменти/.
  5. Б. Гомзин: "Св. Письмо й моменти устремління до вічності й волі в Т. Шевченка й у його творах."
  6. Бібліографія.
-

Redakce a expedice: Praha, Husle u dolí Oldřichov 43.
Zodpovědný redaktor B. Horník.